

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU

Uuden edellä

Kokonaisvaltaisesti kuntouttaen - Siviilissä tehtävä kuntoutustyö Kuntouttava vankityö- ohjelmassa

Toijanaho, Elina

2013 Tikkurila

Laurea-ammattikorkeakoulu
Tikkurila

Kokonaisvaltaisesti kuntouttaen -
Siviilissä tehtävä kuntoutustyö
Kuntouttava vankityö -ohjelmassa

Elina Toijanaho
Rikosseuraamusalan ko.
Opinnäytetyö
Toukokuu, 2013

Elina Toijanaho

Kokonaisvaltaisesti kuntouttaen - Siviilissä tehtävä kuntoutustyö Kuntouttava vankityö -ohjelmassa

Vuosi 2013

Sivumäärä 64

Opinnäytetyöni tarkoituksena oli selvittää, millaista kuntoutustyötä kuntoutusjatkumoiden työntekijät ovat tehneet Kuntouttava vankityö -ohjelmassa. Opinnäytetyössäni kuntoutusjatkumoilla käsitetään Sosiaali- ja terveystieteiden alaisen sosiaalitoimen työntekijöiden ja A-klinikan päihdetyön sosiaaliterapeuttien tekemä kuntoutustyö. Kuntouttava vankityö-ohjelma toimii Suomenlinnan vankilassa. Lisäksi työssä tarkastellaan Kuntouttava vankityö -ohjelmalle olennaista asiantuntijayhteistyötä työntekijöiden näkökulmasta ja selvitetään, millainen merkitys tällä on ohjelmalle ja kuntoutustyölle.

Opinnäytetyöni on laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimus. Tutkimusaineistoni on kerätty tekemällä kaksi fokusryhmähaastattelua, jotka kumpikin koostuivat kolmesta haastateltavasta. Näin haastateltavien yhteismääräksi tuli kuusi henkilöä. Fokusryhmät muodostettiin ammattiryhmittäin niin, että ensimmäisessä haastattelussa haastattelin kolmea A-klinikan työntekijää ja toisessa kahta sosiaalityöntekijää ja yhtä sosiaaliohjaajaa. Haastatellut henkilöt valikoituivat ammatillisen kokemuksensa mukaan Kuntouttava vankityö -ohjelmassa. Suurin osa haastatelluista ei työskennellyt haastatteluhetkellä enää ohjelman parissa, mutta jokaisella haastatellulla oli ollut yksi tai enemmän ohjelmaan osallistuneita asiakkaitaan. Haastattelut toteutettiin 6.6.-13.8.2012 välisenä aikana. Teoreettinen viitekehys muodostuu kuntoutuksesta sekä erityisesti sosiaalisen kuntoutuksen ja kuntoutuksen asiantuntijayhteistyön käsitteistä, jotka ovat oleellisia opinnäytetyöni aineiston kannalta.

Kuntouttava vankityö -ohjelmassa tehtävä kuntoutustyö osoittautui kokonaisvaltaiseksi, ja se otti huomioon osallistujan yksilölliset tarpeet. Kuntoutustyötä tehtiin räätälöidysti osallistujakohtaisesti, mutta jokaisen kuntoutumisprosessin elinehtona on työntekijän ja osallistujan välinen luottamuksellinen vuorovaikutussuhde. Ohjelman idean mukainen asiantuntijayhteistyö toimii ohjelmassa niin ohjelmaan osallistuvien kuin työntekijöidenkin eduksi selkeytensä vuoksi.

Asiasanat: kuntoutus, sosiaalinen kuntoutus, asiantuntijayhteistyö, vangit

Elina Toijanaaho

Comprehensive rehabilitation - Rehabilitation work in civil on Kuntouttava vankityö (Rehabilitating prison work) -program

Year	2013	Pages	64
------	------	-------	----

The purpose of my thesis is to describe what kind of rehabilitation there is in Kuntouttava vankityö (Rehabilitating prison work) -program and how it is done by drug counselors and social workers. The program begins in the Suomenlinna prison and continues after release. The purpose of my thesis is to articulate the rehabilitation work after the participants are released from prison. The purpose of my thesis is also to describe the significance of the cooperation between the employees of Kuntouttava vankityö -program, which is essential for the program.

My thesis is a qualitative study. The research material was collected by two focus group interviews. Both interviews consisted of three participants, making a total of six interviewees. The focus groups consisted of the employees of the same occupation. Three drug counselors from A-clinic formed the first group and the second one consisted of two social workers and one social instructor. The interviewees were chosen for their work history and experience in Kuntouttava vankityö -program. Most of the interviewees did not work on the program at the time of the interview but all of them had had at least one participant as their customer. I made the interviews during the period 6 June 2012 - 13 August 2013. The theoretical framework for my thesis is rehabilitation. It also consists of the terms of social rehabilitation and networking.

Rehabilitation work on Kuntouttava vankityö -program turned out to be comprehensive, and the individual needs of the participants were noted. The most important element of the rehabilitation was the interaction between the employees and the participants of the program. The network of Kuntouttava vankityö -program was described to work well and was useful for the participants but also for the employees.

Keywords: rehabilitation, social rehabilitation, networking, prisoners

Sisällys

1	Johdanto	7
2	Kuntoutus	8
2.1	Kuntoutuksen hyödyt ja tavoitteet	9
3	Sosiaalinen kuntoutus.....	11
3.1	Voimaantuminen	12
3.2	Kuntouttava sosiaalityö	13
4	Työntekijä kuntoutuksessa.....	14
4.1	Kuntouttava työote	14
4.2	Kuntoutujan subjektiivisuuden korostaminen	15
4.3	Reflektiivinen ammatillisuus	16
4.4	Vuorovaikutuksellinen kuntoutujan tukeminen	17
5	Kuntoutus osana vankeinhoitoa	19
5.1	Vangit kuntoutujina.....	20
5.2	Kuntoutusjatkumot	20
5.3	Kuntouttava vankityö- ohjelma.....	22
6	Päihdekuntoutus	23
6.1	A-klinikan päihdekuntoutus	24
7	Kuntoutuksen asiantuntijayhteistyö.....	25
8	Tutkimuskysymykset ja -menetelmät	28
8.1	Tutkimuskysymykset.....	28
8.2	Aineiston keruu	29
8.3	Aineiston analyysi	31
8.4	Tutkimuksen luotettavuus	32
8.5	Tutkimuksen eettiset kysymykset	32
9	Tutkimustulokset	33
9.1	Taustatietoa haastatelluista	34
9.2	Kuntoutustyön sisältö.....	34
9.3	Työntekijän ja asiakkaan välinen suhde	37
9.4	Kuntouttava vankityö -ohjelman osallistujat kuntoutujina.....	39
9.5	Siviilissä tehtävän kuntoutustyön tavoitteet	42
9.6	Asiantuntijayhteistyö osana Kuntouttavaa vankityötä.....	44
9.7	Haastateltavien kokemuksia Kuntouttava vankityö -ohjelman toimivuudesta	46
9.8	Kehittämissideat.....	49
10	Johtopäätökset.....	50
10.1	Kuntouttava vankityö- ohjelman toimivuus	50
10.2	Kuntoutuksen tavoitteet Kuntouttava vankityö -ohjelmassa.....	52
10.3	Kuntouttava vankityö -ohjelmaan osallistuvat kuntoutujina	53

10.4	Räätälöity kuntoutustyö Kuntouttava vankityö -ohjelmassa	54
10.5	Työntekijän ja kuntoutujan välinen suhde kuntoutustyön perustana.....	55
10.6	Asiantuntijayhteistyö	56
11	Pohdinta.....	57
	Lähteet	59
	Liitteet.....	62

1 Johdanto

Kuntouttava vankityö -kuntoutusohjelma (Kuva) on Rikosseuraamuslaitoksen ja Helsingin kaupungin sosiaaliviraston yhteistyössä toteutettu rikoksettomiaan elämään ja yhteiskuntaan integraatioon valmentava ohjelma. Kuva on tarkoitettu helsinkiläisille miesvangeille, jotka pyrkivät elämänmuutokseen. Kuntoutusohjelman merkittävyyttä lisää taattu kuntoutusjatkumo vankilasta vapautumisen jälkeen, jolloin kuntoutus jatkuu katkeamattomana. Ohjelmassa tehty kuntoutus on kokonaisvaltaista keskittyen päihde- ja työhönkuntoutukseen sekä tuettuun asumiseen.

Minulle tarjottiin opinnäytetyön aihetta ollessani toisen vuoden työharjoittelussani Suomalaisen avovankilassa. Helsingin kaupungin sosiaalivirastolla oli vireillä arviointitutkimus Kuntouttava vankityö- ohjelmasta, mihin toivottiin mahdollisten opiskelijoiden työpanosta lähinnä opinnäytetöitä hyödyntäen. Aiheen tarkoitus oli tarkastella Kuntouttava vankityö -ohjelman kuntoutusta vankilan jälkeisten kuntoutusjatkumoiden näkökulmasta käsittäen päihde- sekä sosiaalityön. Opinnäytetyöni on osa Helsingin kaupungin toteuttamaa arviointia. Ohjelma oli minulle tuttu jo ensimmäisen opiskeluvuoteni työharjoittelusta Kriminaalihuollon tukisäätiön vertaistuki Rediksestä, joten kiinnostuin aiheesta heti. Kuntoutusjatkumoiden ollessa kovasti kaivattuja rikosseuraamusalalla koin aiheeni myös tärkeäksi ja ajankohtaiseksi ja toivoin saavani kuntoutusjatkumoiden tärkeyttä esiin opinnäytetyölläni.

Kuntouttava vankityö -ohjelman arviointia varten ohjelman parissa pitkään toimineet työntekijät muodostivat ohjelman arviointiryhmän. Arviointiryhmä koostui näin ollen ohjelman yhteistyökumppaneista ja eri palveluidentuottajien edustajista. Osallistuin itse arviointiryhmän kokouksiin opinnäytetyöni aloitusvaiheessa, jolloin opinnäytetyöni aihe tarkentui, ja sovimme yhdessä tutkimuksen menettelytavoista.

Kuntouttava vankityö -ohjelmasta on tehty aiempia opinnäytetöitä (mm. Vaakanainen 2012; Alavuotunki & Virtanen 2006; Laurila 2001). Vaakanaisen opinnäytetyö on minun opinnäytetyöni tavoin osa Helsingin kaupungin sosiaaliviraston Kuntouttava vankityö -ohjelmaa käsittelevää arviointityötä. Vaakanainen tutki Kuntouttava vankityö -ohjelman merkitystä ohjelmaan osallistuneiden asiakkaiden elämässä haastatteleamalla jo vapautuneita ohjelmaan kuuluneita entisiä vankeja. Myös Laurila tutki opinnäytetyössään Kuntouttava vankityö -ohjelmassa tutkimushetkellä olevia vankeja. Alavuotunki ja Virtanen selvittivät lisäksi ohjelmasta vapautuneiden elämää vapautumisen jälkeen. Opinnäytetyöni on ajankohtainen ja tärkeä, sillä kuntoutusjatkumot ovat kaivattuja rikosseuraamusalalla. Kuntoutuksen on todettu toimivan parhaiten kun vapautumisen jälkeen vangin on mahdollista jatkaa kuntoutumista siviilissä. Vapautumishetki on usein kriittisin vaihe vangin kuntoutumisprosessissa. Opinnäytetyössäni pyrin tuomaan esille paitsi kuntoutustyön sisältöä, mutta myös kuntoutusjatkumoiden merkitystä.

Opinnäytetyöni keskittyy sosiaali- sekä A-klinikka- työntekijöiden tekemään kuntoutustyöhön, joten kuntoutus muodostaa opinnäytetyöni teoreettisen viitekehyksen. Asiantuntijayhteistyön ollessa merkittävä piirre Kuntouttava vankityö- ohjelmassa halusin sitoa myös siihen liittyvää teoriaa kuntoutukseen.

2 Kuntoutus

Kuntouttava vankityö -ohjelma on nimensä mukaisesti rikoksettomaan ja päihteettömään elämään valmentavaa kuntoutustoimintaa, mistä johtuen teoreettinen viitekehykseni koskee laajasti kuntoutusta.

Suomessa eri palvelujärjestelmät ovat luoneet omat kuntoutusta koskevat säädöksensä, mikä tarkoittaa kuntoutuksen integroitumista kiinteäksi osaksi yleisiä sosiaali-, terveys-, työvoima- ja koulutuspalveluja. Samalla asiantuntemusalueet ovat hajautuneet eri hallinnonalueille. Kuntoutus jaotellaan pääosin neljään osa-alueeseen: lääkinnälliseen, ammatilliseen, kasvatukselliseen ja sosiaaliseen kuntoutukseen. (Järvikoski & Härkäpää 2011: 20-21, 40-41.) Kuntoutusjaon osa-alueet palvelevat kuntoutujan yhdenvertaistamisen tavoitetta, sillä ne ovat keinoja lisätä kuntoutujan yhdenvertaisia mahdollisuuksia yhteiskunnassa. Kuntoutus eroaa hoidosta sen monialaisuuden ja menetelmien vuoksi, mutta niiden välinen raja on joissakin tilanteissa häilyvä, ja toisinaan sitä ei ole tarvetta tehdä. (Kempainen 2007: 77- 78.)

Kuntoutus saatetaan ensiajatuksella mieltää sairauden tai vammojen aiheuttamien haittojen vähentämisenä, mutta sillä on yhtälailla tärkeä tehtävä muun muassa sosiaalisten ongelmien, kuten työttömyyden ja huono-osaisuuden, ennaltaehkäisemisessä. Näin ollen kuntoutus pyrkii ennaltaehkäisemään myös syrjäytymistä. (Järvikoski & Härkäpää 2011: 33.) Muuta kuin sairauteen tai vammoihin perustuvaa kuntoutusta voidaan käsitellä sosiaalisen toimintakyvyn näkökulmasta (Rantanen 2009: 107). Kuntoutus voidaan kuvailla vammojen ja haittojen vähentämisenä, mutta ennen kaikkea kuntoutujan toimintakyvyn kehittymisenä.

Ennen kaikkea kuntoutuksen tulisi olla monialaista asiakkaan yksilöllisistä tarpeista ja tilanteesta riippuen. Yhä enemmän kuntoutuksessa hyödynnetään lääketieteen, sosiaalipsykologian ja esimerkiksi sosiaalityön asiantuntemusta samanaikaisesti. Kuntoutuksen monialaisuus edellyttää aitoa dialogista yhteyttä paitsi muiden asiantuntijoiden myös asiakkaan kanssa. (Karjalainen 2007: 23.)

Tavoitteellisuus ja suunnitelmallisuus ovat kuntoutuksen avainelementtejä (Järvikoski & Härkäpää 2011: 33). Kuntoutumisprosessin on tarkoitus olla pitkäjänteistä, mistä ottavat vastuun sekä kuntoutuja itse, että kuntoutuspalvelujen antaja. Kuntoutuksen ajallinen prosessi laaje-

nee yli varsinaisen kuntoutustapahtuman (Vilkkumaa 2007: 31). Kuntoutuksessa lähdetään liikkeelle tukemalla kuntoutujan voimavaroja niissä olosuhteissa ja tilanteissa, jotka heikentävät hänen toimintakykyään (Karjalainen 2007: 21).

2.1 Kuntoutuksen hyödyt ja tavoitteet

Kuntoutuksen hyödyllisyyttä perustellaan niin yhteiskunnallisella kuin yksilönkin tasolla. Yhteiskunta hyötyy yksilöiden kuntoutumisesta erityisesti taloudellisesti, kun työvoiman riittävyys kasvaa kuntoutujien myötä. Lisäksi eläkekustannukset eivät pääse nousuun, kun ennen varsinaisen eläkeiän aloittaneita eläkkeensaajia ei pääse muodostumaan kuntoutuksen myötä. Kuntoutuksen myötä ei myöskään tarvitse turvautua yhtä usein yksilön varsinaiseen hoito- tai huoltotyöhön esimerkiksi sairaaloissa, mikä säästää yhteiskunnalta kustannuksia. Ennen kaikkea yhteiskunta näkee kuntoutuksen hyödyllisyyden työn ja työllistymisen näkökulmasta. (Järvikoski & Härkäpää 2011: 24.)

Yksilötasolla kuntoutuksella on monia hyötyjä. Ennen kaikkea se edistää kuntoutujan omaa hyvinvointia, sillä kuntoutumisen myötä muun muassa kuntoutujan elämänhallinta paranee. Lisäksi kuntoutujan oman arvon ja tasa-arvoisuuden tunne lisääntyvät, kun kuntoutus mahdollistaa esimerkiksi työnhaun, ja tätä kautta riittävän elintason. Tunne tasa-arvoisuudesta muiden ei-kuntoutujien kanssa on tärkeää. (Järvikoski & Härkäpää 2011: 24.)

Kuntoutuksella on ihmisen hyvinvointia ja yhteiskunnassa tasa-arvoista selviytymistä edistäviä tavoitteita. Kuntoutuksella pyritäänkin parantamaan yksilön ja ympäristön välistä suhdetta, joka näkyy kuntoutujan toimintakyvyn- ja mahdollisuuksien kehittymisenä, arkielämän selviytymisedellytysten paranemisena, työ- ja oppimiskyvyn kehittymisenä sekä sosiaalisen osallisuuden vahvistumisena. Kuntoutus pyrkii näin ollen parantamaan kuntoutujan omaa hyvinvointia ja elämänhallintaa. Tavoitteiden saavuttaminen ei edellytä välttämättä kokonaisvaltaista vammaan oireiden tai elinolojen rajoitusten poistamista, vaan tärkeintä on löytää kuntoutujan voimavarat, jotka edistävät täyspainoisen elämän mahdollisuutta. (Järvikoski & Härkäpää 2011: 14.)

Kuntoutujan toimintakyvyn parantaminen on kuntoutuksen tavoitetta laajasti kuvaava termi. Toimintakyvyllä käsitetään fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen toimintakyky. (Jyrkämä 2007: 158.) Kuntoutuksen uuden paradigman mukaan myös toimintaympäristöllä ymmärretään olevan yhteys kuntoutujaan. Vajaakuntoisuus, vammaisuus ja muut kuntoutustarvetta aiheuttavat ongelmat perustuvat kuntoutujan ja hänen toimintaympäristönsä väliseen suhteeseen: kuntoutujan ja hänen luonnollisen, rakennetun, sosiaalisen ja kulttuurisen ympäristönsä vuorovaikutukseen. Sekä yksilölliset että toimintaympäristön ominaisuudet voivat joko antaa

voimavaroja tai kuluttaa niitä, sekä syrjäyttää tai osallistaa kuntoutujaa. (Järvikoski & Härkäpää 2009: 50.)

Kuntoutuksen yksilöllistymiskehityksen myötä kuntoutuksen tavoitteet ovat yksilötasolla lisääntyneet (Karjalainen 2007: 11-20). Kaikki kuntoutuksen tavoitteet liittyvät olennaisesti yksilöön ja merkitsevät yksilön mahdollisuuksien parantamista. Kuntoutuksen tavoitteet tosin koskevat myös yksilön ja yhteisön tai ympäristön suhdetta, ja yrittävät etsiä niille selityksiä. (Kemppainen 2007: 76; Vilkkumaa 2007: 29.) Yksilöön selkeästi liittyvät tavoitteet käsittävät usein esimerkiksi kuntoutujan itsenäisen selviytymisen ja hyvinvoinnin edistämisen. Muun muassa työllistymisedellytysten parantamisella puolestaan on hyötyä myös yhteisölle. (Kemppainen 2007: 76.)

Kuntoutujan omaa osallisuutta, eli subjektiutta, kuntoutumisprosessissa korostetaan (Järvikoski & Härkäpää 2011: 15). Kuntoutujan toimijarooli korostuu, kun hän on avainroolissa vuorovaikutustilanteissa niin kuntoutustiimissä kuin esimerkiksi perhe- ja työyhteisöissä. (Karjalainen 2007: 21). Näin ollen voidaankin ajatella, että kuntoutuksen subjektiuden myötä kuntoutujalla on myös velvollisuuksia. Kuntoutujalta voidaan edellyttää omia toimia jonkin etuuden saamiseksi, ja kuntoutujan omat valinnat näkyvät kuntoutuksessa: kuntoutuja voi esimerkiksi halutessaan kieltäytyä kuntoutuksesta tai joistakin kuntoutusmenetelmistä. Pakkoon kuntoutusta tuskin voidaan perustaa. Kuntoutujan subjektiudesta johtuvat oikeudet ja velvollisuudet tekevät kuntoutumisprosessista tasa-arvoisen ja ihmisarvoisen. Kuntoutuksen tavoitteet konkretisoivat näitä ihmisarvoja. (Kemppainen 2007: 77-79.)

Kuntoutusmotivaatio on usein esillä kuntoutuksessa. Varsin usein kuntoutusmotivaatiota tarkastellaan kuntoutujan yksilöllisenä ominaisuutena, ja sen on todettu olevan tuloksellista kuntoutuksen kannalta. Motivaatiolla tarkoitetaan ihmisen toiminnan viriämistä, suuntautumista, voimakkuutta ja pysyvyyttä. Sitä kuvataan yksilön tavoitteiden ja käsitysten yhteytenä hänen toimintaansa, minkä seurauksena motivaatiota tarkastellaan yksilön tavoitteiden, tavoiteasettelun ja tavoitteisiin tähtäävän toiminnan kokonaisuutena. Motivaatio ei ole pysyvä tila yksilössä, vaan se on riippuvainen toimintaympäristöstä, tavoitteista, tavoitteiden saavuttamisesta ja yksilön kyvystä hallita tavoitteisiin liittyviä tunteita. Kuntoutustarve, motivaatio ja toiminta ovat oleellisesti yhteydessä toisiinsa. Kuntoutusprosessi lähtee liikkeelle kuntoutustarpeesta, josta puolestaan seuraa päämäärähakuinen toiminta kohti kuntoutustavoitteita. Kuntoutustarve määrittelee helposti konkreettisia ja saavutettavia kuntoutustavoitteita, jonka jälkeen tarve muuttuu toiminnaksi. Kuntoutusprosessin aloitukseen kuuluvat kuntoutustarpeen arviointi ja kuntoutussuunnitelman laatiminen. Kuntoutustavoitteet ja -suunnitelma ovat ydinasemassa kuntoutujan motivaation virittämisessä. (Järvikoski & Härkäpää 2009: 165.)

3 Sosiaalinen kuntoutus

Vilkkumaa (2007) kirjoittaa sosiaalisen kuntoutuksen määriteltävän pääosin kahdella tavalla. Se voidaan nähdä yhtenä kuntoutuksen lajina lääkinnällisen, ammatillisen ja kasvatuksellisen kuntoutuksen ohella. Toisaalta sosiaalinen kuntoutus voi olla kattokäsite muille kuntoutuksen lajeille.

Sosiaalisella kuntoutuksella tarkoitetaan ihmisten sosiaalisen toimintakyvyn parantamista, ja sen tavoitteena on edistää kuntoutujan selviytymiskykyä erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa. Lisäksi sosiaalisella kuntoutuksella pyritään edistämään kuntoutujan osallisuutta yhteiskunnassa. (Järvikoski & Härkäpää 2011: 33.) Sosiaalisella tarkoitetaan tässä yhteydessä kaikkia ihmisten välisiin suhteisiin liittyviä ilmiöitä. Sosiaalinen näkökulma voi kohdentua yksilön sosiaalisiin kognitioihin, ihmissuhteisiin, ryhmäprosesseihin sekä ryhmien välisiin suhteisiin ja eroihin. Toisaalta yhteiskuntapolitiikan näkökulmasta 'sosiaalinen' voi liittyä yhteiskunnalliseen oikeudenmukaisuuteen ja syrjäytymisen ehkäisyyn. (Rantanen 2007: 108.) Syrjäytymisen on prosessi, jossa osa yhteiskunnan jäsenistä joutuu tahtomattaan yhteiskunnan ja yhteisön ulkopuolelle. Sosiaalisen syrjäytymisen tunnusmerkistönä ovat erilaiset resurssipuutteet ja hyvinvointivajeet sekä niiden lisääntyminen. (Järvikoski & Härkäpää 2009: 148.)

Sosiaalisen kuntoutuksen keskeinen tavoite on kuntoutujan elämänhallinnan parantuminen, joka on osoittautunut vaikeaksi määritellä. Eri elämänhallinnan teorioilla on tosin yhteistä tavoitekeskeisyys. Elämänhallinta voidaan kategorisoida sisäiseen ja ulkoiseen elämänhallintaan. Ulkoisella elämänhallinnalla tarkoitetaan tavoitteiden ja oman aseman saavuttamista materiaalisin ja henkisin keinoin. Sisäinen elämänhallinta puolestaan käsittää ihmisen kyvyn muokkautua muuttuviin elämäntilanteisiin, ja hallita niistä johtuvia epävarmuuden ja turvattomuuden tunteita. Näin ollen elämänhallintaan liittyvät olennaisesti itsetuntoa ja kuntoutujan oma subjektiivisuus. Elämänhallinnan kehittämisessä tulee lähteä liikkeelle pienempien perustarpeiden tyydyttämisellä, jonka jälkeen kuntoutuja voi alkaa tavoittelemaan korkeampia tavoitteita. Tätä Abraham Maslow kutsuu tarvehierarkiaksi. (Taruvuori 2010: 61.) Hierarkian perustana ovat fysiologiset sekä niiden yläpuolella olevat turvallisuuden, ihmissuhteiden luomisen ja rakkauden tarpeet. Näistä seuraa arvostuksen kaipuu ja hierarkian huipulla ovat älylliset, eettiset ja itsensä toteuttamisen tarpeet. Tyydytetyt tarpeet muodostuvat voimavaroiksi, jotka vaikuttavat ihmisen jaksamiseen, ja tätä kautta edistää sosiaalisia suhteita. Nykyihmiselle on tärkeää tulla hyväksytyksi ja rakastamaksi, mutta myös mahdollisuus toteuttaa itseään työssä ja vapaa-aikana. Mikäli perustarpeet eivät täyty sosiaalisten suhteiden rakentaminen on hyvin vaikeaa, ja tätä kautta toisilta saama arvostus saattaa jäädä vähäiseksi. Tällä on negatiivinen vaikutus ihmisen itsetuntoon, jolloin ihmisen on vaikea löytää omalle elämänsä merkityksiä ja näin ollen hallita elämäänsä. (Taruvuori 2010: 61-64.)

3.1 Voimaantuminen

Voimaantuminen pyrkii sosiaaliseen yhdenvertaisuuteen korostamalla kuntoutujan voimavaroja (Karsikas 2005). Näin ollen sosiaalinen kuntoutus pyrkii kuntoutujan voimaantumiseen. Voimavarojen ja kuntoutujan sisäisen voimantunteen kasvaessa kuntoutuja voimaantuu. Sisäinen voimantunne syntyy kuntoutujan omista kokemuksista ja oivalluksista. Sosiaalisessa kuntoutuksessa kuntoutustyö perustu työntekijän ja kuntoutujan väliseen vuorovaikutukseen, joka on olennainen tekijä kuntoutujan voimaantumisessa. Tällainen voimaannuttava vuorovaikutus on välittämistä, turvallisuuden tunnetta, luottamusta ja avoimuutta. (Vilén, Leppämäki & Ekström 2008: 23-24.)

Voimaantuminen on ennen kaikkea voimavarojen kasvamista, mutta konkreettisella tasolla se merkitsee toimintavoiman lisääntymistä. Voimaantuminen voidaan nähdä prosessina, jolloin kuntoutujan elämänhallinta ja -kontrolli paranevat. (Karsikas 2005.) Kuntoutujan voimaantuminen näkyy usein tunteiden tasolla. Elämästä nauttiminen, ahdistuksen lievittäminen tai itseään kohtaan kohdistetut armollisemmat ajatukset johtavat usein myös erilaiseen tapaan ajatella muutakin maailmaa. Kuntoutujan omat oivallukset ja uusien asioiden oppiminen johtavat myös asiakkaan kokemukseen voimaantumisesta. Kuntoutujan kokiessa voimavaransa suuremmiksi alkaa voimaantuminen näkyä myös käyttäytymisen tasolla, jolloin kuntoutuja saattaa esimerkiksi ottaa enemmän vastuuta omasta elämästään. (Vilén, Leppämäki & Ekström 2008: 25.)

Työntekijän tehtävänä sosiaalisessa kuntoutuksessa on löytää yhdessä kuntoutujan kanssa tämän voimavaroja. Voimavarat antavat kuntoutujalle voimaa ottaa vastuuta elämästään ja kehittää sitä parempaan suuntaan. Kuntoutujan ympäristöllä ja toimintatavoilla voidaan nähdä olevan voimaantumisen kannalta merkitystä. Toiset ympäristöt ja toimintatavat saattavat olla voimaannuttavampia kuin toiset. Voimaantumisprosessin kannalta saattaakin tästä syystä olla tärkeää, millainen kuntoutumisympäristö on. Kuntoutumisympäristön parantamiseksi on havainnointava, millaiset tekijät voivat lisätä kuntoutujan voimavaroja. Toisaalta huonotkaan olosuhteet eivät välttämättä estä kuntoutujan voimaantumista, sillä näillä saattaa olla myös rakentava vaikutus. (Karsikas 2005.)

Opinnäytetyön keskittyessä vankilassa järjestettävään Kuntouttava vankityö -kuntoutusohjelmaan on tärkeää huomioida vankilakonteksti voimaantumisen yhteydessä. Vankila ei ympäristönä luo voimaantumisen edellytyksiä vangille, sillä laitospäivät sulkevat vangin tiettyyn tilaan. Lisäksi liikkuminen on hyvin rajoitettua henkilöstön toimesta. Näin ollen vangin kaikkea toimintaa säätelevät ulkoiset ehdot, jolloin se ei ole itsestään lähtevää. Voimaantumisen mahdollisuus tuleekin useilla vangeilla lähempänä rangaistusajan loppumista, jolloin vapautumista aletaan suunnitella ja vangin vaikuttamismahdollisuudet omaan elä-

määnsä kasvavat. Vaikka vankila ei luo otollista ympäristöä vangin voimaantumisen ja oman subjektiivisen kasvamiselle voi voimaantumista silti tapahtua. Sisäinen voimaantuminen voidaan nähdä ihmisen kykynä ja haluna toimia oikein, jolloin myös vankilaolosuhteissa vanki voi esimerkiksi päättää toimia vankilasääntöjen edellyttämällä tavalla. Ihmisen toiminta on tavoitteellista, jolloin toiminnalla havitellaan jotakin toivottua. Vankilasääntöjen noudattamisella vanki voi esimerkiksi tavoitella itsemääräämisoikeutensa kasvua. Kielteisetkään toiminnot eivät aina kerro kuntoutumisvastaisuudesta, vaan saattaa merkitä vangin elämänhallintayrityksiä. Kielletyillä keinoilla saatetaan pyrkiä parantamaan elämänlaatua. (Karsikas 2005.)

3.2 Kuntouttava sosiaalityö

Sosiaalisen kuntoutuksen pyrkiessä kuntoutujan voimaantumiseen, myös kuntouttavalla sosiaalityöllä voidaan nähdä olevan sama tavoite (Tuusa 2005: 40). Sosiaalityöllä tarkoitetaan kunnan tarjoamia sosiaalipalveluja, joilla pyritään tukemaan haastavissa elämäntilanteissa olevia yksilöitä ja perheitä. Sosiaalityö on asiakkaiden kanssa tehtävää työtä, mikä käsittää ohjaamisen, neuvomisen, sosiaalisten ongelmien selvittämisen sekä tukitoimenpiteiden kartoittamisen ja järjestämisen. (Kananoja, Lähteinen & Marjamäki 2010.)

Kuntouttavaa sosiaalityötä tarvitaan erityisesti sellaisissa elämäntilanteissa, joissa ihmisen täysivaltainen toiminta omassa elämässään on vaikeutunut. Kuntouttava sosiaalityö pyrkii lisäämään ihmisen voimavaroja ja edistämään tämän subjektiivista, jolloin omaehtoisessa elämässä selviytymisen edellytykset paransivat. Kuntouttavan sosiaalityön tavoitteena on parantaa sosiaalityön piiriin hakeutuvan ihmisen elämänlaatua ja elämänhallintaa, ja tätä kautta myös ehkäistä syrjäytymistä. Kuntouttava sosiaalityö pyrkii ihmisen elämän muutokseen, mutta myös muutokseen tämän ympäristössä ja yhteiskunnassa. (Tuusa 2005: 41.) Konkreettisia kuntouttavan sosiaalityön tavoitteita ovat kuntoutujan työllistyminen ja elämänhallinta. Työllistyminen on nostettu tavoitteeksi siitä syystä, että perussosiaalityöhön hakeutuvien kuntoutustarpeet liittyvät usein työttömyyteen. (Liukko 2006: 73.)

Kuntouttava sosiaalityö perustuu kuntoutujan voimaannuttamiseen, ja kuntoutuksen suunnitelmallisuuden, moniammatillisuuden ja pitkäjänteisyyden ominaispiirteisiin. Kuntouttavan sosiaalityön kehittämiseen ovat vaikuttaneet juurikin kuntoutuspalveluissa lisääntynyt sosiaalinen ulottuvuus, mutta myös sosiaalityön sisältä nousevat kehittämistavoitteet. Aiempaa sosiaalityön malli ei toiminut nopeasti muuttuvassa yhteiskunnassa, jolloin työskentelytapaa täytyi alkaa kehittämään. (Tuusa 2005: 40.)

Kuntouttava sosiaalityö on monimuotoista muutostyötä. Sosiaalityön asiakkuuksiin hakeutuvat yhä enemmän pitkäaikaisista ongelmista kärsivät ihmiset kuten työttömät, työkyvyttömät,

syрjäytymisriskissä olevat ja köyhyydestä kärsivät ihmiset. Tästä syystä sosiaalityön on oltava organisoitua ja suunniteltua, mikä varmistaa myös työn laadun. Kuntoutujan tarpeet on otettava huomioon ja suunniteltava niitä vastaavia toimintatapoja. Sosiaalityöltä odotetaan aktivoivaa, kuntouttavaa ja verkostoituvaa työtettä, mistä kuntouttavassa sosiaalityössä on kysymys. (Tuusa 2005: 41.)

Sosiaalityöllä on pitkät perinteet eri kuntoutustahojen toimipaikoissa. Sosiaalityöntekijän rooli kuntoutuksessa liittyy usein asiakasprosesseihin. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on muun kuntoutustiimin tavoin tukea kuntoutujaa kuntoutustavoitteiden saavuttamisessa ja kannustaa kuntoutujan subjektiivudessa niin, että kuntoutusprosessista tulee kuntoutujan henkilökohtainen projekti. Sosiaalityön erityisosaamista vaaditaan erityisesti kuntoutukselle tärkeiden muiden palveluiden kartoittamisessa ja niiden soveltamisessa. Kuntoutuskokonaisuudessa sosiaalityöntekijä tuo usein sosiaalipoliittisen näkökulman, mikä käsittää kuntoutujan sosiaalisen tilanteen, yhteiskunnan, palvelujärjestelmän ja lainsäädännön aiheuttamat reunaehdot kuntoutukselle. Sosiaalityön menetelmät osana kuntoutusta vaihtelevat osa-alueesta ja kohderyhmästä riippuen. Näin ollen sosiaalityötä sovelletaan varsin yksilökohtaisesti kuntoutujasta ja hänen tilanteestaan riippuen. (Tuusa 2005: 41.)

4 Työntekijä kuntoutuksessa

4.1 Kuntouttava työote

Kuntouttavaa työtettä painotetaan kaikessa vuorovaikutuksellisessa sosiaalityössä kuten vanhus-, mielenterveys- ja päihdetyössä. Sen pääperiaatteena on ottaa huomioon asiakkaan subjektiivisuus, osallisuus ja vaikuttamismahdollisuudet, jolloin asiakastyössä käytetään erilaisia selviytymistä tai asiakkaan subjektiivutta sallivia työtapoja. Kuntouttava työote ei käsitä erillisiä toimenpiteitä, vaan se on pikemminkin tapa toimia työn arjessa. (Järvikoski & Härkäpää 2011: 23.) Näin ollen työntekijä lisää työhönsä asiakasta osallistavia ja kuntouttavia elementtejä.

Kuntouttavan työotteen ominaispiirre on yhdessä tekeminen, eikä työntekijän tarkoitus ole tehdä asiakkaalle mitään valmiiksi. Subjektiivisuus korostuu erityisesti kuntouttavan työotteen perusajatuksessa, jonka mukaan asiakkaalla tulee lähtökohtaisesti olla mahdollisuus tehdä omia valintoja selviytymiseensä ja arkielämäänsä liittyvissä asioissa. Myös toimintakyvyltään heikentyneellä asiakkaalla tulisi olla mahdollisuus oman arjen toimintojen suunnitteluun eikä niin, että työntekijät päättävät päivien toiminnoista. Asiakkaan subjektiivisuuden korostaminen tukee hänen toimintamahdollisuuksiaan ja omatoimisuuttaan. (Järvikoski & Härkäpää 2011: 23.)

Kuntouttava työote voidaan nähdä prosessina, jolla on kuntoutujan motivaatiota lisäävä ominaisuus. Kuntouttava työote painottaa kuntoutujaa kokonaisuutena. Erilaiset työotteessa tehdyt toimenpiteet täydentävät toisiaan, ja niiden tarkoituksena on edistää kuntoutujan muutosta. Kuntouttavan työotteen olennaisin osa on kuntoutujan motivaatiota ja toimintaedellytyksiä vahvistava toimintakokonaisuus. Kaikissa kuntouttavan työotteen toimintatavoissa ja työotteissa tulee aina ottaa huomioon kuntoutujan omat mielipiteet. (Karsikas 2005.)

4.2 Kuntoutujan subjektiuden korostaminen

Yhteiskunnan yksilöllistymiskehitys vaikuttaa oleellisesti myös kuntoutukseen ja kuntoutujaan. Yksilöllistymiskehityksen mukaisesti aiemmin turvaa tuonut yhteisö, kuten perhe tai työpaikka, siirtää vastuuta yhä enemmän elämästä yksilölle itselleen. Kuntoutuksessa yksilöllistymiskehitys korostaa ihmisen omaa toimijuutta omassa kuntoutusprosessissaan. Tällöin päävastuu kuntoutuksesta on kuntoutujalla, ja kuntoutuksen tavoitteetkin voivat olla hyvin yksilötasolla. (Karjalainen 2007: 11, 12-20.) Ihmisen toimijuudesta puhuttaessa Antti Särkelä (1994) puhuu ihmisen, kontekstissa kuntoutujan, subjektiudesta. Erityisesti sosiaalisessa kuntoutuksessa kuntoutujan elämänhallinnan parantuminen on kuntoutuksen tärkein tavoite, ja elämänhallintaan liittyvät olennaisesti kuntoutujan oma subjektiuus ja itsetunto. Kuntoutujan itsetunto kohenee, kun hän kokee olevansa itse vastuussa omasta elämästään. (Tarvuori 2010: 63.)

Särkelä (1994: 40-43) korostaa ihmisen olevan subjekti omassa toiminnassaan. Ajatusmalli käy hyvin sovellettavaksi kuntoutukseen, minkä mukaan siis kuntoutuja olisi subjekti omassa kuntoutusprosessissaan. Kuntoutujan subjektiutta korostaen on syytä todeta, että kuntoutujan toimintaa pystyy muokkaamaan vain kuntoutuja itse. Ulkoisen tahon tekemät muokkausyritykset ovat kuntoutujan näkökulmasta objektiivisia ja tekevät tästä ei-subjektin, joka on subjektiuden suora vastakohta. Särkelä kirjoittaaakin, että ensin, mitä työntekijä voi asiakkaansa vuoksi tehdä, on lisätä tämän toimintaedellytyksiä. Toimintaedellytysten muuttuminen mahdollistaa toiminnankin muuttamisen. Kuntoutuksenkin alussa on tärkeää miettiä, että minkä toimintojen subjekti kuntoutuja on, mitkä ovat toimintaedellytykset sekä millaisten toimintojen subjekti kuntoutujan pitäisi olla, ja mitkä olisivat tällöin toimintaedellytykset. Särkelä mainitseeikin esimerkin päihdeongelmaisesta: Alkoholiongelmaisen halutessa tulla subjektiksi toimintoihin, jotka eivät liity päihteelliseen elämäntapaan, tarvitsee hän toimintoilleen toimintaedellytykset. Kuntoutuminen merkitsee siis subjektiksi nousemista sellaisiin toimintoihin, joissa henkilö ei ole vielä toistaiseksi subjekti.

Työntekijän rooli kuntoutuksessa on korostaa kuntoutujan subjektiutta (Särkelä 1994: 45). Kuntoutuksen lopputulos on parhaimmillaan silloin, kun kuntoutuja on itse mukana päättämässä kuntoutuksensa tavoitteista ja kuntoutuksen keinoista. Tällöin kuntoutuja sitoutuu itse

kuntoutustoimintaan. (Järvikoski & Härkäpää 2011: 15.) Työntekijän tehtävä on vuorovaikutuksessa tukea asiakkaan toimijuutta ja vahvistaa muun muassa kuntoutusmyönteisiä ajatusmalleja. Tärkeää on saada kuntoutujan itse pohtimaan omaa elämäntilannettaan ja perustelemaan valintojaan. Näin ollen välttään työntekijän istuttamilta valmiilta ajatusmalleilta, jotka edustavat työntekijän subjektiivisia kokemuksia kuntoutujan sijaan. (Särkelä 1994: 45.)

4.3 Reflektiivinen ammatillisuus

Ammatillinen pätevyys ei ole pysyvä ominaisuus, jonka voi saavuttaa ammattitutkinnon avulla. Ammatillinen pätevyys on oppimisprosessi, joka jatkuu koko ihmisiän. Reflektio ja reflektiivisyys ovat oleellisia termejä sosiaalialan ammattilaiselle. Reflektiivisyydellä tavoitellaan uutta suhdetta omaan ammattiin, jolloin työntekijä kyseenalaistaa perinteistä professionaalisuuttaan. (Karvinen 1996: 42-43.) Tällöin omaa toimintaa tarkastellaan suhteessa työn tavoitteisiin ja muihin tilannetekijöihin. Reflektoinnin ydintoimintoja ovat kysely ja ihmettely, mitkä usein johtavat uusiin, vaihtoehtoisin työn toimintamalleihin. Se voidaan nähdä tieteellisenä ajatteluna, sillä sille perinteistä on oman ajattelun ja omien uskomusten kriittinen tarkastelu sekä toiminnan ymmärtämisen tavoittelemisen. Reflektiossa työntekijä käy siis eräänlaista vuoropuhelua oman ammatillisen itsensä kanssa. (Vilén, Leppämäki & Ekström 2008: 107-108.)

Reflektiivinen ammatillisuus kehittyy kolmiportaisesti. Ensimmäisessä vaiheessa työntekijän on tarkoitus oppia, miten tutkia omaa ammatillisuuttaan kriittisesti ja tarkastella omia tunteitaan, ajattelumallejaan ja toimintaansa. Tällöin tiedostetaan reflektiivisyyden peruselementit. Toisessa vaiheessa työntekijä ymmärtää kehittymiseen liittyvän oppimisen, missä omaa toimintaa jo arvioidaan ja pohditaan. Kyse on itsereflektiosta, jolloin omaa toimintaa koskeva arviointi ohjaa jo kehityssuuntaan. Kolmannessa vaiheessa kehittämisen oppiminen edellyttää kriittistä reflektiivisyyttä eli kriittistä tietoisuutta ammatillista toimintaa ohjaavista ja rakentavista tekijöistä. (Karvinen 1999.)

Karvinen (1999) erittelee reflektiivisen ammatillisuuden kolme ammatillisen tietoisuuden ja toiminnan tasoa. Ensimmäisessä tasossa työntekijä arvioi ja erittelee omaa toimintaansa ja osaamistaan sekä suhdettaan niihin. Toisessa tasossa arvioivaan ammatillisuuteen kuuluu oman ammatillisen toiminnan tarkastelu suhteessa työhön ja ammattiin, sekä ammatillisuuden kehittäminen. Kolmannessa tasossa tavoitellaan oman toiminnan ja ammatin toiminnan perusteiden ja ajattelu- sekä toimintamallien kyseenalaistamista suhteessa yhteiskunnalliseen kokonaisuuteen. Työntekijän on oleellista pyrkiä arvioivaan ja tietoiseen toiminnan kehittämiseen yhdessä muiden toimijoiden kanssa.

Reflektiolle läheisiä ilmiöitä ovat introspektio ja kokemuksellinen oppiminen, ja ne menevät osittain päällekkäinkin. Introspektiossa painotetaan työntekijän sisäisten kokemusten ja tavoitteiden välistä työstämistä, kun taas reflektiossa asioita työstetään jotakin vasten ja jonkun kanssa. Kokemusperäinen oppiminen puolestaan sisältää prosessin, jossa edetään yksilön omasta kokemuksesta ja hänen kokemastaan ongelmasta käsin, tarkastellaan ilmiötä ja tehdään siitä johtopäätöksiä. (Vilén, Leppämäki & Ekström 2008: 108.)

Reflektiivinen oman ammatillisuuden tutkiminen mahdollistaa erilaisten toiminta- ja ajatusmallien kehittämisen. Käytännössä se voi tarkoittaa ammatillisten toimintamallien muuttamisen yksilökohtaisesti kuntoutujasta riippuen. (Karvinen 1999.) Valmiiden ammattimenetelmien rinnalle on tarjottu joustavampaa ammatillisuutta. Tällöin kuntoutujan elämäntilanteen ja asiakassuhteen jatkuva muuttuvuus otetaan huomioon, jolloin valmiiden työmenetelmien käyttäminen ei sovi kuntoutustilanteeseen. (Rantanen 2009: 114-115.) Näin ollen voidaan puhua kuntoutustyön räätälöimisestä kuntoutujakohtaisesti.

4.4 Vuorovaikutuksellinen kuntoutujan tukeminen

Vuorovaikutus on ihmisten välistä, kasvokkain tapahtuvaa viestintää. Se on näin ollen kanssakäymistä, kommunikointia ja yhdessä olemista. Se on sosiaalista toimintaa, jolla ihmiset vaikuttavat toistensa toimintaan eli ajatteluun ja käyttäytymiseen. Vuorovaikutus on näin ollen myös ajatusten ja tunteiden peilaamista. Viestintää vuorovaikutustilanteissa on puolestaan kahta erilaista. (Parikka 2011: 3; Vilén, Leppämäki & Ekström 2008: 20.) Sanaton viestintä liittyy ilmeisiin, eleisiin, äänenpainoihin ja muihin kehollisiin ja kielenulkoisiin viestintämuotoihin. Sanallinen viestintä on puolestaan puhuttua ja kirjoitettua kieltä ja sen ymmärtämistä. Sanallinen ja sanaton viestintä saattavat joskus olla ristiriidassa keskenään, ja tämä on tärkeä vuorovaikutuksen piirre työntekijälle ymmärtää. (Vilén, Leppämäki & Ekström 2008: 20.)

Ihmisten välinen viestintä on paitsi sanallista ja sanatonta, mutta myös yksi- tai kaksisuuntaista. Yksisuuntaisessa viestinnässä vastaanottaja ei puutu sisällöllisesti viestiin, kun taas kaksisuuntaisessa viestintäsuhteessa osapuolet vaikuttavat toisiinsa, ja ovat näin ollen oikeassa vuorovaikutussuhteessa. Vuorovaikutus voidaan määritellä ihmisten väliseksi tietojen vaihdon foorumiksi, jonka aikana vaihdetaan tärkeää informaatiota, mutta myös vaikutetaan heihin, luodaan yhteyttä toisiin ihmisiin ja saadaan palautetta omasta toiminnasta. (Vilén, Leppämäki & Ekström 2008: 20.)

Vuorovaikutus ja vuorovaikutustaidot ovat monialaisia termejä ja saattavat usein olla epämääräisiä ammattipätevyyden taitoalueita. Työntekijän ja kuntoutujan välisestä vuorovaikutuksesta puhuttaessa kuntoutujalle osoitettu kunnioitus on kuntoutumisen ja koko vuorovaiku-

tuksen perusta. Kunnioitus sanana on kuitenkin vaikeasti määriteltävä termi, jolloin kunnioituksen osoittaminen ei välttämättä toteudu käytännössä. Vuorovaikutus on näin ollen taito, jota voi oppia ja kehittää jatkuvasti kuten muitakin ammattitaidon osa-alueita. Vuorovaikutus on tilanne, joka vaatii laaja-alaista tilanteen arvioimista. Vuorovaikutustilanteessa työntekijän tulee ottaa huomioon kuntoutujan tilanne, työntekijän oma perustehtävä ja omat työmenetelmänsä. (Vilén, Leppämäki & Ekström 2008: 17.)

Vuorovaikutuksellista tukemista käytetään englanninkielisessä termistössä nimellä *counseling*. Se tarkoittaa tarkasti käännettynä ohjaamista, neuvojen antamista ja kehottamista, mutta sosiaalialalla termin sisältö on monialaisempi. *Counseling*-työ pyrkii vuorovaikutuksella ymmärtämään kuntoutujaa ja tukemaan tätä asiakaslähtöisesti. *Counseling*-tason työ on monialaista, ja siihen voi kuulua muun muassa kyselyä, kuuntelua sekä eleillä ja ilmeillä viestimistä. Tarkoituksena on työntekijän ja kuntoutujan yhdessä toimiminen, jolloin keskinäinen tiedonvaihto on mahdollista, mikä puolestaan edistää kuntoutujan voimavarojen löytämistä ja voimaantumista. Asiakkaan omaa vaikutusvaltaa korostetaan myös vuorovaikutuksellisessa tukemisessa, mutta ammatillisessa vuorovaikutuksessa työntekijän rooli voi olla aktiivisempi kuin kuntoutujan. Tällöin työntekijä voi tiedottaa, neuvoa ja opettaa kuntoutujaa. Tällainen pedagoginen työote voi joissakin tilanteissa olla kuntoutujalle terapeutista, sillä kaikissa ikäluokissa on ajoittain tarvetta jonkun toisen ohjeistukselle, jotta arjessa toimiminen olisi mahdollista. Vuorovaikutuksellinen tukeminen antaa kuitenkin aina tilaa myös kuntoutujan kysymyksille, toiminnalle, ajatuksille ja tunteille. (Vilén, Leppämäki & Ekström 2008: 11)

Työntekijän ja kuntoutujan välisestä vuorovaikutussuhteesta puhuttaessa esiin nousee usein dialogisuus. Dialoginen keskustelu sopii niin kahdenkeskeiseen kuin ryhmämuotoiseenkin keskusteluun (Väisänen, Niemelä & Suua 2009). Dialogi tarkoittaa tarkoitusten ja ajatusten selvittämistä keskustelun osapuolten yhteisenä tiedonvirtana. Dialogi on vuoropuhelua, jossa osapuolten on tarkoitus olla avoimia toisten esittämille asioille. Ero dialogin ja keskustelun välillä on siinä, että usein keskustelu katsotaan tavoitteelliseksi toiminnaksi, jossa osapuolet pyrkivät tuomaan omat asiansa julki. Dialogisuus vuorovaikutuksessa on siis tapa kohdata dialogin toinen osapuoli. (Vilén, Leppämäki & Ekström 2008: 86.) Tämä mahdollistaa kuntoutujan äänen kuuluvuuden.

Dialogi vaatii työntekijältä harjoittelua. Se on kykyä hiljentää omat ajatuksensa ja ottaa vastaan sanoja. Omien reaktioiden tunnistaminen on dialogin harjoittelun peruselementtejä, minkä jälkeen myös toisen osapuolen kuuntelu tulee helpommaksi. Dialogissa vältellään nopeiden johtopäätöksien tekemistä, ja pyritään pitkittämään omien mielipiteiden muodostamista. Tarkoituksena on siis aidosti kuunnella ja ymmärtää vuorovaikutuksen toista osapuolta. (Vilén, Leppämäki & Ekström 2008: 86-87.) Toisen aktiivinen kuunteleminen lisää myös kaikkien dialogissa olevien osapuolten subjektiivutta. Esimerkiksi kuntoutustilanteessa työntekijän

kuunnella aktiivisesti kuntoutujaa tuottavat he yhdessä tietoa ja jakavat asiantuntijuuden kuntoutujan tilanteesta. (Järvinen 2007: 11.) Vilén ym. (2008) kirjoittaakin, että dialogissa syntyy usein sellaista tietoa, jota yksin asiantuntijana ei koskaan saavutettaisi. Tällöin kuntoutuja saa itse olla oman tilanteensa asiantuntija, johon työntekijä voi luottaa.

5 Kuntoutus osana vankeinhoitoa

Kuntouttava vankityö -ohjelman ollessa vapautteen ja rikoksettomaan elämään valmentava vankilan kuntoutusohjelma, on opinnäytetyöni kannalta oleellisempaa puhua kuntoutuksesta vankiloissa. Pelkistä vankiloista puhuminen on kuitenkin ristiriidassa kuntoutumisajattelun kanssa. Vankiloissa erilaisiin rikoksiin syyllistyneet vangit kohtaavat päivittäisesti toisiaan, mikä saattaa edistää rikollista käyttäytymistä. Lisäksi vankikulttuurissa sitovat kulttuurille tyypilliset omat säännöt. (Taruvuori 2010: 60.) Vankila ei siis ole omaehtoiselle kuntoutumiselle otollisin kuntoutusympäristö, minkä vuoksi onkin tärkeää puhua vangin rangaistusajan sisällöstä ja käytöstä.

Kuntoutuksessa on otettava huomioon kuntoutujan koko sosiaalinen ympäristö, joka käsittää muutakin kuin kuntoutujan sosiaalisen verkoston (Lahti & Pienimäki 2007: 137; Metteri & Haukka-Wacklin 2007: 53-54). Vankilakuntoutusta suunniteltaessa on tutkittu, että tehokkaassa kuntoutuksessa on otettava oleellisesti huomioon vangin sosiaalinen ympäristö, jossa hän elää. Esimerkiksi vangin mahdollinen asunnottomuus, työttömyys ja ympärillä olevat ihmis-suhteet saattavat liittyä rikolliseen käyttäytymiseen. (Roberts 2003: 127-128.)

Kaiken Rikosseuraamuslaitoksen järjestämän kuntoutuksen tavoitteena on kuntoutujan edellytysten luominen rikoksettomaan elämään ja valmiuksien lisääminen yhteiskuntaan uudelleen kiinnittymisessä. Tavoitteeseen pyritään rangaistusajan sisällöllä ja yhteistyöllä kolmannen sektorin, muiden viranomaisten ja tuomitun lähiverkoston kanssa. (Rikosseuraamuslaitos 2011: 2.) Uusintarikollisuuteen vaikuttaminen on ollut suomalaisen rikosseuraamusalan keskeinen tavoite 1990-luvun lopulta lähtien. Uusintarikollisuuteen vaikuttamisella tarkoitetaan toimenpiteitä, joita rikoksenteijöihin kohdistetaan seuraamusjärjestelmissä, ja pyrkivät vähentämään heidän rikollista käyttäytymistään. Rikollisen käyttäytymisen taustalla nähdään olevan dynaamisia ja staattisia tekijöitä. Staattisiin tekijöihin ei pysty toimenpitein vaikuttamaan, sillä ne käsittävät rikoksenteijän historian, muun muassa rikoksenteijän iän, sukupuolen ja vankilakertaisuuden. Dynaamisiin tekijöihin, kuten esimerkiksi asumistilanteeseen, työllistymismahdollisuuksiin ja ajattelumalleihin sen sijaan pystytään vaikuttamaan erilaisin toimenpitein. (Rikosseuraamusvirasto 2005, 2-3.)

Kuntoutus rikosseuraamusalalla on monimuotoinen. Se tarkoittaa esimerkiksi Rikosseuraamuslaitoksen, vankiloiden ja yhdyskuntaseuraamustoimistojen, erityishenkilöstön tekemää asiakastyötä, joka voi olla yksilö- tai ryhmämuotoista. Toisaalta Rikosseuraamuslaitos voi tuottaa itsessään kuntouttavaa toimintaa, kuten esimerkiksi vankilan työtoiminta. (Rantanen 2009: 107-108.) Kuntouttava toiminta rikosseuraamusalalla jakautuuuikin uusintarikollisuuteen vaikuttavaan ohjelmatyöhön, päihdekuntoutukseen ja muuhun sosiaaliseen kuntoutukseen (Uusitalo 2011). Rangaistusaika pyritään käyttämään hyödyksi tukemalla vangin ammattitaitoa ylläpitämällä tai parantamalla, osaamista ja työ- sekä toimintakykyä parantamalla sekä tukemalla päihdeetöntä elämäntapaa (Järvikoski & Härkäpää 2011: 63).

5.1 Vangit kuntoutujina

Kuntoutuksen perusajatus on edistää kuntoutujan toimintakykyä (Järvikoski & Härkäpää 2011: 14). Vangeilla toimintakyvyn lisääminen tarkoittaa usein elämänhallinnan kehittämistä, mistä onkin tullut nykyisen vankeinhoidon keskeinen tavoite. Tavoitteeseen pyritään vankien kuntoutustoitinnalla vankeusaikana, ja vankien kuntoutumistarpeita onkin lukuisia. Vangit edustavat köyhintä ja syrjäytyneintä väestönosaa, sillä useilla vangeilla on sosiaalisessa taustassaan huomattavasti enemmän hyvinvointipuutteita ja muita ongelmia kuin koko väestöllä. (Karsikas 2005.)

Vangit edustavat moniongelmaista väestönluokkaa. Useilla vangeilla on työ- ja toimintakykyyn liittyviä rajoituksia sekä päihdeongelmia. (Kananoja, Lähteinen & Marjamäki 2010: 252-253.) Vankien kuntoutustarpeista tiedetään varsin paljon, sillä vankien toimintakykyä arvioidaan vankilassa aktiivisesti sekä sitä, miten rangaistusaika tulisi käyttää vangin eduksi (Karsikas 2005). Työ- ja toimintakyvyn heikentymistä selittävät vaikeat mielenterveysongelmat, joita on noin viidenneksellä, sekä 70 prosentilla vangeista oleva vakava päihdeongelma. Eniten mielenterveys- ja päihdeproblematiikka korostuvat moninkertaista vankilatuomiotaan suorittavilla. Vankien huono-osaisuus korostuu myös puutteellisessa koulutushistoriassa. Noin viideltä prosentilta vangeista puuttuu peruskoulun oppimäärä, ja ammattikoulutus puuttuu noin puolelta vankiväestöstä. Myös vankilatuomiosta johtuva asunnottomuus on hyvin yleistä vankiväestössä, ja toimeentuloon liittyvät ongelmatkaan eivät ole harvinaisia. (Kananoja, Lähteinen & Marjamäki 2010: 252-253.) Vankien työ- ja toimintakykyä arvioidaan vankilassa jatkuvasti (Karsikas 2005).

5.2 Kuntoutusjatkumot

Kuntoutusjatkumoista puhutaan erityisesti rikosseuraamusalalla. Ne tarkoittavat kuntoutustoiminnan jatkumista vankilasta vapautumisen jälkeen. Käytännössä kuntoutusjatkumoilla tarkoitetaan vankeinhoidon kuntoutuksen kytkemistä yhteiskunnan muihin kuntoutus- ja kou-

lutuspalveluihin. Tällöin vanki saa tarvitsemaansa kuntoutusta myös vapautumisen jälkeen. Ideaalia olisi, että kuntoutuspalvelut jatkuisivat suoraan vangin vapauduttua. (Karsikas 2005.)

Kuntouttava vankityö -ohjelmalle ominaista on kuntoutusjatkumon turvaaminen. Vankila-aikana aloitettua Helsingin kaupungin järjestämää työtä on mahdollista jatkaa vapautumisen jälkeen, mutta myös A-klinikan päihdekuntoutusta on tarjolla ohjelmaan osallistuvan vapaututtua velka-neuvonta-asioita unohtamatta. Näin ollen Suomenlinnan vankilassa aloitettu työhön- ja päihdekuntoutus jatkuvat saumattomina vapautumisen jälkeen. Mielekästä ohjelman kuntoutusjatkumoista tekee vielä sen, että ne jatkuvat lähes samanlaisina. Haasteena vankilakuntoutuksessa muuten voikin olla oikeanlaisen ja kuntoutujalle mielekkään kuntoutusmuodon löytäminen, ja sen jälkeen vastaavanlaisen kuntoutuksen jatkuminen siviilissä.

Karsikas (2005) kirjoittaa siviilissä jatkuvien kuntoutuspalveluiden olevan tärkeitä kuntoutumisen kannalta. Uuden elämäntavan opettelu voi jäädä kesken, mikäli kuntoutuja ei saa tarvitsemaansa tukea. Ideaalia on, että kunnan sosiaali- ja terveystoimikunnat tekisivät yhteistyössä vankilan kanssa vangille palvelusuunnitelman, joka määrittää vangin kuntoutuksen tarpeen ja jatkotoimenpiteet siviilissä. Kuntoutujalle täytyy antaa mahdollisuus oman palvelusuunnitelmansa tekoon. Palvelusuunnitelmat ja niiden sisällöt ovat hyvin osa-aluekohtaisia, ja ne nojautuvat jokaisen osa-alueen omaan lakiin. Opinnäytetyön käsitellessä vankilataustaista kuntoutujaryhmää oleellisinta on puhua erityisesti sosiaalisen kuntoutuksen muodoista, ja nimenomaan juuri päihdekuntoutuksesta. Tällöin palvelusuunnitelmaa tehdessä on noudatettava päihdehuoltolakia. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2006.)

Kuntoutusjatkumoa lähestytään usein päihdekuntoutuksellisesta näkökulmasta. Päihdeongelmien ollessa vankiloissa yleisiä on ymmärrettävää, että päihdekuntoutusjatkumot saavat erityistä huomiota. Vankilapäihdekuntoutuksen on tutkittu jäävän helposti tuloksettomaksi, mikäli kuntoutus ei jatku vapaudessa. Kuntoutusjatkumoiden järjestäminen saattaa tosin olla hankalaa, mikäli vangilla on myös muita sosiaalisia puutteita. Asunnon, toimeentulon sekä työ- tai opiskelupaikan järjestäminen ovat myös oleellisia vangin vapautumisen ja päihde-ongelmien turvaamisen kannalta. Lisäksi vangilla olisi suotavaa olla päihdeettömyyttä ja rikoksettomuutta tukeva ihmissuhdeverkosto. Näin ollen kaikki vangin tarpeet tai puutteet ovat oleellisesti liitoksissa toisiinsa. (Kaurala & Kylämarttila 2010: 18-19.)

Pääosin kuntoutusjatkumoiden järjestäminen on vangin itsensä ja vankilatyöntekijän vastuulla. Usein se vaatii vankilatyöntekijältä runsaasti aikaa ja tietoutta vangin kotikunnan palveluista. Joissakin vankilan toimintaohjelmissa, kuten Kuntouttava vankityö -ohjelmassa, kuntoutusjatkumon turvaaminen kuuluu olennaisesti ohjelman sisältöön. Tällöin Rikosseuraamuslaitoksella on usein olemassa yhteistyösopimuksia siviilin kuntoutuspalveluidentuottajien kanssa. (Kaurala & Kylämarttila 2010: 20.)

Vankiloissa järjestettävän kuntoutuksen tavoitteena on ennaltaehkäistä uusintarikollisuutta ja edistää vangin toimintakykyä (Rikosseuraamuslaitos 2011: 2). Myös päihteettömyydessä tukeminen on olennainen uusintarikollisuuden ennaltaehkäisykeino. Rikosseuraamuslaitoksen kuntoutustavoitteiden saavuttaminen edellyttää tarpeenmukaisesta kuntoutustoimintaa vankeusaikana, mutta ennen kaikkea sen jatkuvuutta vangin vapauduttua. Kuntoutusjatkumoiden mahdollistaminen vaatii tiivistä yhteistyötä vankiloiden ja kuntoutuspalveluidentuottajien sekä muiden viranomaisten välillä. Vankilasta vapautumisen ei tulisi keskeyttää kuntoutusprosessia. (Kaurala & Kylämarttila 2010: 20.)

5.3 Kuntouttava vankityö- ohjelma

Kuntouttava vankityö, Kuva, on Rikosseuraamuslaitoksen ja Helsingin kaupungin sosiaaliviraston yhteistyössä toteuttama helsinkiläisille miesvangeille suunnattu kuntoutusohjelma. Kuva alkoi projektina vuonna 1999, ja vuonna 2001 se vakinaistettiin ohjelmaksi. Ohjelmaan pääsyn pääedellytyksenä on vangin sitoutuminen rikoksettomuuteen ja päihteettömyyteen. Kuvan toiminnan sisältö on monialainen, ja se keskittyy erityisesti työhönkuntoutukseen, päihdekuntoutukseen ja tuettuun asumiseen. Työhönkuntoutuksella ollessa suuri merkitys ohjelman sisällössä tulee Kuvaan valikoituneella vangilla olla mahdollisuus kuntoutua työelämään. Kuntouttava vankityö -ohjelman osallistujilla on myös mahdollisuus selvittää velka-asioitaan Helsingin kaupungin velkaneuvonnan ja ulosoton kanssa, vaikka tämä ei ole suoranainen osa ohjelman sisältöä. Kriminaalihuollon tukisäätiön vertaistukipiste Redis on aktiivinen osa ohjelman sisältöä toimintojen tarjoamisessa erityisesti vankeusaikana. Kuntoutusohjelmaa toteutetaan Suomenlinnan avovankilasta käsin. (Kuntouttava vankityö vuonna 2009.)

Kuntouttava vankityö- ohjelma ei noudata mitään tiettyä teoriakehystä, vaan se yhdistelee erilaisia toimintaperiaatteita. Toiminnan ideana on rakentaa vankilan ja siviilissä toimivien kuntoutuspalveluidentuottajien yhteistyötä. Kuntouttava vankityö- ohjelman ideologisena perustana on luoda pitkä, katkeamaton ja monialainen kuntoutusprosessi ohjelmaan osallistuville. Kuntouttava vankityö- ohjelmassa painotetaan erityisesti vankilasta vapautumiseen liittyvää problematiikkaa, johon keskeisenä osana liittyvät päihteet, asunnottomuus ja työttömyys. (Ruotsalainen 2006.)

Ohjelmaan kuuluvan työhönkuntoutuksen järjestää Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Työhönkuntoutus alkaa kuuden viikon mittaisella perehdytysjaksolla Helsingin kaupungin ulkotyökohteissa, minkä jälkeen osallistujat siirtyvät varsinaiselle työmaalle. Työkohteet ovat pääosin kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden kohteiden entisöintiä ja kunnostustyötä. Työsopimusta voidaan jatkaa vähintään puolesta vuodesta vuoteen vapautumisen jälkeenkin. Tällöin ohjelmaan osallistuvat työskentelevät palkkatuella. (Kuntouttava vankityö vuonna 2009.) Työ-

hönkuntoutuksella voidaan nähdä olevan Kuntouttava vankityö-ohjelmassa kahdenlaista sisältöä. Sillä pyritään edistämään vangin työn vaatimia toimintaedellytyksiä, mutta toisaalta työhönkuntoutus vaatii rinnalleen muita kuntoutuspalveluiden tuottajia, sillä tyypillistä kuntoutujaryhmälle on moniongelmaisuus. (Ruotsalainen 2006: 26.) A-klinikka järjestää osallistujien päihdehuollon terapeutin avokuntoutuksen, minkä lisäksi ohjelmaan osallistujilla on myös mahdollisuus osallistua niin sanottuihin itsehoitoryhmiin, kuten AA- tai NA- ryhmiin. Vertaistukea ohjelman osallistujille tarjoaa myös Kriminaalihuollon tukisäätiön vertaistukipiste Redis. (Kuntouttava vankityö vuonna 2009.)

Kuntouttava vankityö -ohjelman osallistujan vapautuessa vankilasta Helsingin kaupungin sosiaaliviraston asumisen tuki (Astu) tarjoaa osallistujan asumisjärjestelyt. Osallistujille varatut asumispalvelut ovat tuettuja solu- ja tukiasuntoja. Vapautumisvaiheen jälkeen ohjelman tavoitteena on turvata vankilassa aloitettujen kuntoutustoimintojen jatkumot siviilissä. Tarkoituksena on, että työhönkuntoutus ja päihdekuntoutus jatkuvat samanlaisina kuin vankilassa ollessa. (Vaakanainen 2012, 21.)

Kuten myös muu vankilakuntoutus myös Kuntouttava vankityö- ohjelma pyrkii vaikuttamaan vangin kriminogeenisiin tekijöihin, eli niihin, jotka vaikuttavat rikolliseen käyttäytymiseen. Lähestymistapa on tosin työmarkkinoiden näkökulmasta. Ohjelmassa pyritään luomaan työllistymiseen liittyviä tavoitteita, jonka kautta ohjelmaan liittyy myös muita alatavoitteita. Ohjelman yhtenä tavoitteena on löytää vangille uusia viiteryhmiä ja sosiaalisia kontakteja, jotka tukisivat rikoksetonta ja päihteetöntä elämää. Tätä kautta kuntoutuksessa pyritään lisäämään myös vangin edellytyksiä toimia ei-rikollisissa tilanteissa. Kuntouttava vankityö- ohjelman ollessa pitkäkestoinen kuntoutuskokonaisuus pyritään sen kestolla luomaan vangin uusia tunneorientaatioita. Myös yhteiskuntamyönteisyys ja päihteettömyysperiaate ovat keskeisiä työstämisen tavoitteita. (Ruotsalainen 2006: 26.)

6 Päihdekuntoutus

Päihdekuntoutuksessa ja sen onnistumisessa korostetaan kuntoutujan päihteettömiä ihmissuhteita sosiaalisessa verkostossa, mutta ennen kaikkea kuntoutus rakentuu kokonaisvaltaiselle sosiaaliselle perustalle (Saarnio 2009: 14-15; Lahti & Pienimäki 2007: 137). Kuntoutuksessa on otettava huomioon kuntoutujan koko sosiaalinen ympäristö, joka käsittää muutakin kuin kuntoutujan sosiaalisen verkoston. Sosiaalisella ympäristöllä tarkoitetaan lisäksi myös asumista, työtilannetta ja harrastuksia. Päihdeongelmaista kuntouttaessa kuntoutuksessa ei tule käsitellä vain kuntoutujan päihteidenkäyttöä. Sosiaalisessa ympäristössä esiintyvät ongelmat tulee nostaa osaksi kuntoutuksessa käsiteltäviä asioita, sillä nämä saattavat usein selittää kuntoutujan päihteidenkäyttöä. Päihteidenkäyttö tapahtuu aina jossakin sosiaalisessa kontekstissa, ja sen huomiotta jättäminen saattaa vaikeuttaa kuntoutumista. Vaikeudet erilaisilla elämänalalu-

eilla saattavat lisätä päihteiden ongelmakäyttöä ja näin ollen kuntoutumista. (Lahti & Pienimäki 2007: 137; Metteri & Haukka-Wacklin 2007: 53-54.) Lisäksi päihdeongelmainen on aina jonkin toiminnon subjekti, mikä tarkoittaa tässä yhteydessä päihdeongelmaiseen elämäntapaan johtaneita toimintoja (Särkelä 1994: 43). Päihdeongelmaa ei pysty irrottamaan kuntoutujasta käsittelemättä ongelmakäyttöön johtaneita tekijöitä. Päihdekuntoutujan elämäntilanne tulee käsitellä koskien aikaa ennen päihdehoitoon hakeutumista, mutta myös jatkumo kuntoutukselle tulee kartoittaa. Lisäksi sosiaalisessa ympäristössä pyritään kuntoutuksen aikana korjaamaan sellaiset elementit, jotka ovat vaikuttaneet päihteidenkäyttöön. Esimerkiksi kuntoutuksen jälkeen kuntoutujan asunnottomuus ei tue toipumispäätöstä kovin pitkälle. (Lahti & Pienimäki 2007: 137.) Päihdeongelma voi johtua sosiaalisista ongelmista, mutta se voi myös osaltaan lisätä niitä sosiaalisessa ympäristössä. Päihdeongelman on tutkittu luovan kynnyksen ja vaikeuttavan työmarkkinoille ja koulutuselämään pääsyä (Reuter & Pollack 2006).

Addiktiivisen käytöksen muutosprosessin eri vaiheissa hyödytään erityyppisestä informaatiosta ja tuesta. Oikeanlainen hoito oikeaan aikaan on keino hyviin tuloksiin. Lisäksi asiakkaiden yksilöllisten tarpeiden huomioonottaminen on olennaista onnistuneen kuntoutuksen takaamiseksi, ja sen voidaan olettaa olevan jopa tärkeämpää, kuin ohjaaminen tietynlaiseen hoitoon. Päihdeongelmaisten tarjottavan ammattiavun perimmäisenä tarkoituksena on kuntoutujan omien voimavarojen virittäminen ja vahvistaminen, minkä avulla kuntoutuja voi suuntautua toipumiseen. Samalla hän saa uusia näkökulmia päihdeongelmaan ja toivoa muutoksen mahdollisuuteen. (Tammi & Aalto 2009: 36.) Asiakkaan ja hoidon yhteensopivuus on korostettu elementti asiakkaan toipumisen kannalta. Toisaalta Saarnio artikkelissaan (2004) kirjoittaa, että 1990-luvulla alkoholiongelmasta tehty hoitotutkimus Project Match osoitti, että erilaisilla hoitomenetelmillä, kuten esimerkiksi kahdentoista askeleen ohjelmalla, ei esiintynyt oleellisia eroja tuloksellisuudessa. Sen sijaan terapeutin vaikutus näkyi selvemmin, sillä muutamalla terapeutilla oli poikkeuksellisen huonoja hoitotuloksia. Tästä voidaankin päätellä, että terapeutin ja asiakkaan välisellä vuorovaikutussuhteella on oleellinen vaikutus hoidon tuloksellisuuteen.

Päihdekuntoutuksella on tutkittu olevan positiivisia vaikutuksia, mutta siitäkin huolimatta moni palaa ongelmalliseen päihteiden käyttöön hoitajakson jälkeen (Kuusisto 2009: 39). McLellan (2002) onkin nähnyt suurimpana ongelmana liian isojen odotusten asettamisen kuntoutuksen vaikuttavuudelle. Päihdekuntoutuksen toivotaan tuottavan pysyvää raittiutta, vaikka itse hoito kohdistuu rajalliseen ajanjaksoon. Päihdehoitointerventioiden tulisi olla enneminkin asiakasta tukevia, kuin muutosta synnyttävää. Tätä perustellaan sillä, että varsinaista raitistumista tapahtuu jo ennen hoitajakson aloittamista. (Kuusisto 2009: 36-38).

6.1 A-klinikan päihdekuntoutus

A-klinikat ovat A-klinikkasäätiön alainen avopäihdehoidon toimi. A-klinikkasäätiö tuottaa päihdehuollon ja muita toimialansa mukaisia palveluja valtakunnallisesti riippuvuuksista kärsiville ja heidän läheisilleen, ja toiminta pyrkii ennaltaehkäisemään ja vähentämään päihdeongelmia ja muuta psykososiaalista problematiikkaa. Kokonaisvaltainen lähestymistapa riippuvuuksiin mahdollistaa riippuvuuksista kärsivien läheisten huomioon ottamisen kuntoutuksessa, sillä päihteiden ongelmakäyttö on usein haitallista myös kuntoutujan läheisille. Valitettavaa kuitenkin on, että useilta päihdekuntoutujilta puuttuu elämän kiinnekohdat kuten perhe, työ tai koulutus. (A-klinikkasäätiö 2011: 4, 14.)

A-klinikat on tarkoitettu päihdeongelmallisille tai muista riippuvuuksista kärsiville ja heidän läheisilleen. Asiakaskunta koostuu pääosin aikuisväestöstä, mutta mikäli paikkakunnalla ei ole A-klinikkasäätiön alaista nuorisoasemaa tai muita nuorison päihdepalveluja nuorille riippuvuusongelmista kärsiville, voivat he hakeutua A-klinikoille. A-klinikoilla hoidetaan myös päihteidenkäytöstä johtuvia vieroitusoireita. Vuonna 2011 A-klinikalle hakeutuneilla pääriippuvuus oli selvästi alkoholi. (A-klinikkasäätiö 2011: 16-20.) Merkittävä osa A-klinikan asiakkaista koostuu siis alkoholiongelmallisista.

A-klinikatyö perustuu pääosin erilaisiin terapiamuotoihin. Terapiatapoja on niin yksilö- kuin ryhmämuotoisiakin, ja myös perheille ja pariskunnille on mahdollista järjestää omia terapiaistuntoja. (A-klinikka 2013.) Moniongelmaisten asiakkaiden hoidon tarve arvioidaan yksilöllisesti, ja tärkeää on ajoittaa tarvittavat toimenpiteet oikein. A-klinikan avokuntoutuksen keskeisenä sisältönä ovat yksilöllinen neuvonta ja ohjaus sekä hoidolliset, luottamukselliset keskustelut, joilla tuetaan kuntoutujan itsenäistä selviytymistä. (A-klinikkasäätiö 2011: 14.)

A-klinikatoiminnassa on sen alusta alkaen käytetty hyödyksi eri ammattialojen asiantuntijuutta ja yhteistyötä (Ahonen 2005: 52). Lähestymistapa A-klinikan kuntoutustyöhön on edelleen moniammatillisen työryhmän hyödyntäminen, sillä eri ammattiryhmien osaaminen ja eri tieteenalojen tieto tukevat toisiaan ja mahdollistavat laadukkaan palvelun. Kuntoutus perustuu kokonaisvaltaiseen ihmiskäsitykseen, monitieteellisyteen ja monipuolisesti koulutettuun työryhmään. (A-klinikkasäätiö 2011: 14.)

7 Kuntoutuksen asiantuntijayhteistyö

Asiantuntijuudella tarkoitetaan professionaalisen ammattikunnan ja sen edustajien ominaisuutta, jolloin jokaisella ammatilla on tieteellinen asiantuntijuusalue, jota se käyttää. Asiantuntijuus on erityistietämystä omasta alueestaan. (Isoherrannen, Rekola & Nurminen 2008: 15.) Asiantuntijayhteistyöllä tarkoitetaan eri ammattikuntien yhteistyötä, jolloin puhutaan moniammatillisesta yhteistyöstä. Sosiaali- ja terveysalalla asiantuntijayhteistyötä vastaavia

käsitteitä on useampia, vaikka niissä saattaakin olla sisällöllisiä eroja. Asiantuntijayhteistyötä voidaan verrata myös esimerkiksi verkostotyön käsitteeseen, mutta verkostotyöhön liittyy asiantuntijoiden lisäksi myös muita paikallisia toimijoita. Asiantuntijayhteistyön tarkoituksena on pyrkiä jakamaan tietoja, kokemuksia, tehtäviä ja toimivaltaa yhteistyötahojen kesken. Näin ollen eri asiantuntijat verkostoituvat keskenään. Käsitteellä voidaan tarkoittaa niin organisaation sisäistä yhteistyötä kuin organisaation ulkopuolellekin ulottuvaa. (Nietola 2011: 21-22.)

Monialaisuus ja moniammatillisuus ovat tyypillisiä termejä kuntoutukselle. Ihmisen kokonaisuuden hahmottaminen erilaisine tarpeineen ja voimavaroineen on välttämätöntä kuntoutuksen toimivuuden kannalta. (Järvikoski & Härkäpää 2009: 23.) Kuntoutuksen vaikuttavuutta on tutkinut Aalto ym. (2002), ja tutkimustulokset osoittavat eri ammattiryhmien yhteistyön tuottavan hyvää tulosta.

Laki kuntoutuksen asiakaspalvelun yhteistyöstä (604/91) säädettiin vuonna 1991. Sen tarkoitus oli paikata kuntoutusta järjestävien tahojen yhteistyötä ja lisäämään kuntoutujan vaikuttamismahdollisuuksia omaan kuntoutusprosessiin. Uuden kuntoutuksen asiakasyhteistyölain mukaan jokaisen kunnan on huolehdittava, että sen alueella tai useamman kunnan yhteistyönä toimii kuntoutuksen asiakaspalvelun yhteistyöryhmä. Laki velvoittaa kuntoutuksen viranomaisia yhteistyöhön paikallisella, alueellisella ja valtakunnallisella tasolla tilanteissa, joissa kuntoutujan kuntoutustarpeet sitä vaativat. (Kokko 2003: 17-18.)

Koulutusohjat, työtehtävät ja erilaiset ammattikuvasäännökset ovat pitäneet yllä asiantuntijoiden välistä työnjakoa (Isoherranen, Rekola & Nurminen 2008: 14). Verkostoituminen on tullut välttämättömäksi kuntoutuksessa sen monialaisuudesta ja kokonaisvaltaisuudesta johtuen. Suomalaisessa kuntoutusjärjestelmässä kuntoutuksen eri osa-alueet ovat hajautettu ammattitaidon mukaan eri organisaatioihin sekä useaan toiminta- ja rahoitusjärjestelmään. Verkostossa toimivien tahojen on tiedostettava toistensa arvot ja asenteet, jotta yhdenmukainen kuntoutusprosessi olisi mahdollinen. Toimijoiden arvojen ristiriitaisuudesta kärsivät eniten kuntoutuja ja hänen läheisensä. (Metteri 2000: 240-242.) Asiantuntijuutta ei nähdäkään enää yksilöllisenä ominaisuutena, vaan asiantuntijat joutuvat työssään toimimaan yhä enemmän rinnakkaisissa toimintayhteyksissä. Nämä moninaiset toimintayhteydet vaativat ja tuottavat toisistaan erilaisia, toisiaan täydentäviä kognitiivisia työvälineitä, sääntöjä ja sosiaalisen vuorovaikutuksen malleja, mitkä saattavat kaikki olla toisiinsa nähden ristiriitaisia. Tällöin myös asiantuntijuus on eri yhteyksissä erilaista. Asiantuntijoiden on kyettävä yhdistelemään eri elementtejä palvelukseen parhaiten kuntoutujaa. Tällöin vaikuttavuus ja kuntoutustyö vaativat moniammatillisia ongelmanratkaisutaitoja. (Karvinen 1996: 43.)

Toimiva yhteistyö vaatii monenlaisia asioita. Asiantuntijayhteistyö on ennen kaikkea asiakaslähtöistä. Asiantuntijayhteistyön kietoutuessa työntekijöiden asiantuntijuuden ympärille tulee kuntoutuksessa muistaa kuntoutujan itse olevan oman elämänsä paras asiantuntija. Työntekijöiden rooli on tuoda yhteistyöhön omaa ammatillista tietouttaan ja erikoisosaamistaan. Kuntoutujan kokonaisuuden hahmottaminen oman erikoisalansa ulkopuolelle on tärkeää yhteistyön toimivuuden kannalta, sillä näin ollen kuntoutujan tarpeet menevät mahdollisten työntekijöiden välisten asiantuntijuuden reviirikiistojen edelle. Asiantuntijoiden välinen vuorovaikeus on yhteistyön yksi avainelementti. Asiantuntijoiden välisen kommunikaation tulee olla avointa, mutta myös jämakkaa tuodessaan esille omaa asiantuntijuuttaan. Jokainen yhteistyön asiantuntijuus tulisi yhteistyössä huomioida. (Isoherranen, Rekola & Nurminen 2008: 15-16.)

Asiantuntijoiden yhteistyöosaaminen mahdollistaa toimivan yhteistyön. Työntekijöiden ammatillinen itsetunto ja luotto omaan työhön tukevat yhteistyöosaamista, sillä silloin jokin kuntoutuksen osa-alue voidaan helposti delegoida toiselle kuntoutustaholle ilman, että se aiheuttaa työntekijässä epäluottamuksen ja epävarmuuden tunteita. Tällöin myös asiantuntijuuden reviirikiistoilta vältytään, kun oma osa-alue on jokaisella työntekijällä hallussa. Selkeys omasta roolista helpottaa asiantuntijayhteistyötä runsaasti, kun asiantuntijat eivät suorita päällekkäisiä työtehtäviä. Yhteistyöosaamisen kannalta tärkeää on myös kyky ilmaista omaa asiantuntijuuttaan jämakasti ja selkeästi, jolloin kaikilla yhteistyön tahoilla on selkeä käsitys toisten yhteistyökumppaneiden tekemästä työstä ja näkemyksistä. Ennen kaikkea asiantuntijayhteistyön tahojen tulisi ymmärtää yhteistyön merkitys kuntoutujan kannalta. (Isoherranen, Rekola & Nurminen 2008: 16-17.)

Verkostot eivät pysy aina samoina. Kuntoutujien omat verkostot kuten perhe, sukusidoksen ja työyhteisöt muuttuvat. Samoin muuttuvat ammattiauttajien työnjaot ja toimintatavat. Eri sektoreilla kehitetään jatkuvasti yhä pidemmälle meneviä työ- ja terapiamuotoja erilaisten ongelmien ja kuntoutujien tarpeiden kohtaamiseen, jolloin yhteistyöntarve kuntoutujan kokonaistilanteen kartoittamiseksi kasvaa. (Seikkula & Arnkil 2011.) Tärkeää on pitää asiantuntijayhteistyön tahot ajan tasalla oman toiminnan muutoksista.

Asiantuntijayhteistyötahojen välinen luottamus on avainelementti yhteistyön toimivuudelle, ja tämä saattaa asettaa sille haasteita. Sosiaalialalla eri ammattiryhmien tiedolliset, taidolliset ja asenteelliset erot saattavat vaikeuttaa luottamussuhteen rakentamiseen yhteistyötahojen välille. Lisäksi ammattikulttuurit saattavat olla toisilleen vastakkaisia, mikä entuudestaan vaikeuttaa luottamuksen aikaansaamista. Myös yksintyöskentelyn kulttuuri on suomalaisessa sosiaali- ja kuntoutusjärjestelmässä korostunut, jolloin muiden asiantuntijoiden konsultointi saattaa jäädä valitettavan vähälle. (Isoherranen, Rekola & Nurminen 2008: 14-

15.) Tästä syystä jokaisen asiantuntijayhteistyötahon tulisi olla jatkuvasti tietoinen toisen toiminnasta, mikä vaatii jokaiselta yhteistyötaholta aktiivisuutta.

Asiantuntijayhteistyötahojen palveluissa olevat kuntoutujat ovat usein moniongelmaisia, mikä käsittää useita päivittäiseen selviytymiseen liittyviä ongelmia. He ovat samanaikaisesti asiakaina eri organisaatioissa. (Kokko 2003: 25.) Verkostotyö toimii parhaimmillaan kun tahot ymmärtävät kokonaiskuvan. Moniammatillinen kokonaisuus koostuu toisiaan täydentävistä osista, jossa verkostotyön ammattilaiset tietävät keneen olla yhteydessä kun tarvitaan täydentävää asiantuntemusta. Tällöin vastualueet ja roolit ovat kaikille selvät, ja niin sanottuja tavoitteettomia verkostokokouksia ei tarvitse pitää. Eri tahojen välinen vuorovaikutus on usein ennalta sopimatonta ja satunnaista. (Seikkula & Arnkil 2011: 13-21.) Moniammatillisessa asiantuntijayhteistyössä jokaisen työntekijän tulisi tuoda yhteiseen käyttöön omaa asiantuntijuuttaan sekä perustella ja tuoda toiminnassaan esille omaa erityistietämystään. (Isoherranen, Rekola & Nurminen 2008: 15.)

Kuntoutujan problematiikan ollessa monialaista joutuu hän usein asioimaan useilla eri tahoilla. Kukin erikoistunut kuntoutustaho pyrkii perustehtävällään kuntouttamaan ja muuttamaan kuntoutujaa. (Seikkula & Arnkil 2011: 13-21.) Monelle eri sektorille hajautetut kuntoutuspalvelut saattavat olla haasteellisia niin kuntoutujalle kuin verkostollekin. Kokonaisvaltainen kuntoutuminen on usein mahdollista vain kun eri kuntoutustahot ovat kuntoutusprosessissa mukana. Eri kuntoutuspalveluihin osallistuminen eri toimipisteissä voi olla kuntouttajaa kuluttavaa. Myös verkostotyön näkökulmasta katsottuna hajautettu kuntoutusjärjestelmä on haasteellinen. Jokainen kuntoutustaho näkee kuntoutujan tilanteen eri tavoin ja havaitsee siinä erilaisia asioita. Kuntoutustahojen toiminnan yhteensovittaminen saattaa siis olla hankalaa näkökulmaeroista johtuen. Verkostotyössä jokainen ammattilainen voi kuitenkin toimia ideologiansa mukaisesti, mikäli se annetaan myös muun verkoston käyttöön, jolloin erilaisia näkökulmia on muun verkoston tahojen helpompi ymmärtää. Tällöin jokainen verkoston taho tietää mitä näkökulmia ja toimintamalleja toiset edustavat. (Mönkkönen 1996: 62-63.)

8 Tutkimuskysymykset ja -menetelmät

8.1 Tutkimuskysymykset

Opinnäytetyöni tarkoituksena on selvittää millaista kuntoutustyötä Kuntouttava vankityö -ohjelmaan osallistuvan kanssa tehdään kuntoutusjatkumoiden näkökulmasta. Sosiaalitoimi ja A-klinikka ovat aktiivisesti ohjelmaan osallistuvien kuntoutuksessa mukana näiden vapauduttua, joten kuntoutustyötä pyrin selvittämään heidän näkökulmastaan. Lisäksi opinnäytetyössäni pyrin selvittämään mitä asiantuntijayhteistyö merkitsee kuntoutukselle.

8.2 Aineiston keruu

Opinnäytetyöni on kvalitatiivinen tutkimus. Kuntouttava vankityö -ohjelman arviointiryhmän kokouksessa huhtikuussa 2012 päätimme yhdessä ryhmän kanssa, että aineiston keruun toteuttaisin fokusryhmähaastatteluin. Haastattelin Kuntouttava vankityö -ohjelmassa toimivia eri kuntoutustahojen työntekijöitä. Fokusryhmähaastattelut koostuivat kumpikin kolmesta osanottajasta, ja teemahaastattelussa haastattelin vain yhtä työntekijää. Fokusryhmähaastattelut kestivät keskimäärin tunnin ja 30 minuuttia, kun yksittäinen teemahaastattelu kesti noin 50 minuuttia. Kaikki haastatteluni suoritin Kriminaalihuollon tukisäätiön tiloissa kesällä 2012, jossa työskentelin tuolloin asumisohjaajan sijaisena. Kriminaalihuollon tukisäätiön valitsin haastattelupaikaksi sen keskeisen sijainnin ja haastatteluihin soveltuvien tilojen takia. Kaikki haastattelut äänitin sanelimelle.

Fokusryhmähaastattelu on erityisesti laadullisen tutkimuksen aineiston keruuseen hyvin soveltuva ryhmämuotoinen haastattelu. Fokusryhmähaastattelun ajatuksena on kerätä aineistoa tutkijan määrittämästä aiheesta, usein teemoista, hyödyntäen koko fokusryhmän keskinäistä vuorovaikutusta. Toisin sanoen tutkija tuo haastattelutilanteeseen aiheen, johon toivoo haastateltavien fokusoituvan eli keskittyvän. Haastattelutilanne on keskusteleva ja vuorovaikutuksellinen, jossa tutkijan tehtävä on lähinnä havainnoida. (Morgan 1997: 6-8.) Ryhmähaastattelussa haastateltavien välinen vuorovaikutus onkin tutkijalle tapa kerätä ylimääräistä tietoa (Valtonen 2005: 224).

Haastateltavat valikoituivat Helsingin kaupungin sosiaaliviraston Kuntouttava vankityö -ohjelman johtavan sosiaalityöntekijän avustuksella. Hänellä oli tiedossaan työntekijöitä, jotka olivat toimineet tai toimivat haastattelujen aikaan edelleen Kuva- ohjelman parissa. Työntekijöiden kokemus Kuntouttava vankityö -ohjelmassa vaihteli. Ensimmäisen yhteydenoton mahdollisiin haastateltaviin teki Helsingin kaupungin johtava sosiaalityöntekijä. Hän tiedusteli työntekijöiden halukkuutta osallistua opinnäytetyöni haastatteluihin ja kertoi, mistä opinnäytetyötäni teen. Ennen haastatteluja lähetin jokaiselle haastateltavalle teemahaastattelurungon, jotta haastateltavat pystyisivät valmistautumaan haastatteluihin. Ennen aineiston keruun aloittamista hain Helsingin kaupungin sosiaalivirastolta tutkimusluvan. Jokaiselta haastateltavalta henkilöltä keräsin vielä kirjallisen suostumuksen osallistumisesta opinnäytetyöni haastatteluihin ja haastattelun äänittämiseen.

Fokusryhmä 1 koostui kolmesta A-klinikka-työntekijästä, jotka vastaavat Kuntouttava vankityö -ohjelmaan osallistuneiden vankien päihdekuntoutuksesta siviilissä. Yksi haastateltavista työskenteli haastattelujen aikaan edelleen ohjelmassa, mutta kaksi muuta olivat toisenlaisissa työtehtävissä. Mielestäni fokusryhmä toimi onnistuneesti, sillä haastateltavat eivät päässeet konsensukseen kaikkien teemojen kohdalla heti ja tuottivat näin ollen erilaisia näkökulmia

aiheista. Ryhmä kyseenalaisti toistensa näkemyksiä, kunnes lopulta päätyivät yhteisymmärrykseen. Teemat etenivät omalla painollaan haastateltavien aloitteesta muutamaa väliintuloani lukuun ottamatta, ja yksi haastateltava piti jatkuvasti muut tietoisina jäljellä olevista teemoista. Keskustelu polveili toisinaan kiivaasti teemojen ulkopuolelle, mutta ei niin paljon, että olisin joutunut sitä haastattelijana ohjaamaan takaisin. Välillä tuntui, kun haastattelutilanne olisi ollut eräänlainen foorumi joillekin haastateltaville päästä keskustelemaan aiheen puitteissa mieltä painavista asioista, mistä harhaileva keskustelu saattoi johtua. Keskustelu eteni puolitoista tuntia ilman taukoja aihepiirissään pääsääntöisesti pysyen, joten koin haastattelun hyvin onnistuneeksi. Haastateltavat ottivat rohkeasti puheenvuoroja, mutta huomasin, että puheenvuoroja annettiin helpommin edelleen ohjelmassa toimivalle työntekijälle, joka oli ollut ohjelmassa alusta alkaen. Haastateltavat eivät vain käyneet keskenään dialogia, vaan usein puheenvuorot olivat pikemminkin pitkiä monologeja, joita muut haastateltavat saattoivat kuitenkin haastaa tai täydentää.

Fokusryhmä 2 käsitti kaksi sosiaalityöntekijää ja yhden sosiaaliohjaajan. Sosiaaliohjaajalla oli ollut vain yksi Kuntouttava vankityö- ohjelmaan osallistunut vanki asiakkaanaan, kun sosiaalityöntekijöillä oli ollut useampi. Haastateltaville ei ollut enää haastattelun aikaan ohjautunut asiakkaita Kuntouttava vankityö -ohjelmasta. Kaikki toisen fokusryhmän haastateltavat eivät olleet entuudestaan toisilleen tuttuja. Keskustelu pysyi annetuissa teemoissa koko ajan, mutta teemoista toiseen siirtyminen vaati toisinaan minun ohjaamistani. Teemat tosin sivusivat keskustelussa paljon toisiaan. Ryhmän tarvitessa ohjausta teemoihin siirtymisessä keksin usein jatkumon edellisestä teemasta seuraavaan nostamalle esille jonkin aiemmassa keskustelussa esitetyn pointin, joka mielestäni sopi seuraavaksi käsiteltyyn teemaan. Näin ollen ryhmä sai uudesta teemasta helpommin kiinni. Haastateltavat antoivat toisilleen puheenvuoron, mutta yksilöllisten erojen takia puheenvuoroja ottivat enemmän tietyt yksilöt.

Tekemäni fokusryhmähaastattelut olivat keskenään hyvin samanlaiset, mutta haastateltavien yksilölliset erot muokkasivat haastatteluja kuitenkin hieman toisiaan poikkeaviksi. Kummassakin haastattelussa kuitenkin haastateltavien rooli vaihteli teeman mukaan. Hiljaisimmat ja enemmän kuuntelijan roolissa olleetkin yksilöt ryhtyivät reippaaseen keskusteluun teeman osuessa jollekin henkilökohtaiselle tasolle, jolloin puheliaammat haastateltavat vaihtoivat kuuntelijan rooliin. Ketään haastateltavaa ei voi siis luonnehtia varsinaisesti haastattelun puheliaimmaksi tai hiljaisimmaksi yksilöksi. Suurin osa haastateltavista puhui jäsennellysti ja yksityiskohtaisesti. Laveammaksi jääneissä vastauksissa muut haastateltavat kysyivät lisäkysymyksiä toisiltaan, mutta myös minä esitin joitakin tarkentavia kysymyksiä hyviä näkökulmia huomattuani. Tarkentavat kysymykset olivat tärkeitä myös puheenvuorojen antamisessa, jolloin haastateltavan täytyi käyttää aikaa näkemyksensä selventämiseen. Fokusryhmähaastattelut osoittautuivat hyvin informatiivisia, sillä monesti haastateltavat esittivät erilaisia näkökulmia teemojen tarkasteluun.

Kaikki haastattelut toteutin samalla teemahaastattelurungolla, jonka olimme yhdessä tehneet ohjelman johtavan sosiaalityöntekijän ja Helsingin sosiaaliviraston arviointi- ja kehittämisyksikön kehittämiskonsultin kanssa. Jokaisen teeman alle keksimme yhdessä tarkentavia kysymyksiä, ja joitakin alakysymyksiä suunnittelimme haastattelukohtaisesti haastateltavien hyvin erilaisten työnkuvien takia. Jokaisen haastattelun alussa pyysin haastateltavia kertomaan työtehtävänsä ja kuinka paljon he ovat tehneet töitä kuvassa. Useimmilla haastateltavilla oli mukanaan etukäteen lähettämäni teemarunko, joka ohjasi itsessään sujuvasti keskustelua erityisesti fokusryhmähaastatteluissa.

8.3 Aineiston analyysi

Käytin opinnäytetyössäni aineiston analyysimenetelmänä aineistolähtöistä sisällönanalyysia, jota käytetään paljon laadullisissa tutkimuksissa. Analyysiprosessi alkaa aineiston tarkalla läpikäymisellä ja tutkittavan kohteen päättämällä. Tutkimuksen kannalta tärkeät ja mielenkiintoiset asiat nostetaan aineistosta esille, jonka jälkeen ne luokitellaan, teemoitellaan ja tyypitellään. Luokittelussa aineistosta nousee esille luokkia aihealueiden mukaan. Tämän jälkeen luokat teemoitellaan eli tarkastellaan aihealueiden tarkempaa sisältöä. Teemoittelun jälkeen aineisto tyypitellään, jossa pyritään löytämään aineistosta samankaltaisuuksia, joista tehdään yleistyksiä. (Tuomi & Sarajärvi 2009: 91-103.) Opinnäytetyöni aineistonanalyysi nojautuu Tuomen ja Sarajärven (2009) kirjoittamiin sisällönanalyysin vaiheisiin. Aineistonanalyysissäni tosin käytin joitakin sovelluksia perinteisistä vaiheista poiketen, mitä erittelenkin seuraavissa kappaleissa.

Kerättyäni aineistoni haastatteleamalla litteroin äänittämäni haastattelumateriaalin sanasta sanaan. Haastateltavat nimesin numerokoodein litteroiduissa haastatteluissani. Litteroitua materiaalia muodostui noin 70 sivua. Litteroituni haastattelut poimin jokaisesta haastattelusta teemahaastattelurungon mukaisten teemojen alle haastatteluissa esille noussutta aineistoa. Kirjoitin teemahaastattelurungon mukaiset teemat omiksi otsikoikseen, minkä jälkeen kävin jokaisen haastattelun kohta kohdalta tietokoneellani läpi. Kopioin kaikista litteroiduista haastatteluista kaikki sellaiset kohdat, jotka viittasivat johonkin teemaani, ja liitin ne suoraan teemaotsikoiden alle. Erittelin vielä teemojen alle alaotsikoin kummasta fokusryhmähaastattelusta sitaatit olivat peräisin. Tämä helpotti omaa aineiston hahmottelukykyä, ja lisäksi Helsingin kaupungin sosiaalivirasto toivoi tällaista erittelyä arviointitutkimustaan varten. Näin ollen teemoitteluni sisälsi pelkästään suoria lainauksia, mikä helpotti suorien lainauksien lisäämistä opinnäytetyöhöni myöhemmin.

Karkean sitaateista koostuvan teemoittelun jälkeen aloin kirjoittamaan teemoja auki omin sanoin toiseen tiedostoon. Tässä vaiheessa havahduin samojen asioiden esiintyvän useampia

kertoja eri haastateltavien kohdalla, mikä selkeytti tyypittelyvaiheittani. Muokattuani teemat kokonaisiksi lauseiksi en ollut tässä vaiheessa vielä yhdistellyt samankaltaisuuksia. Tämän teemoitteluversion sitaattien kera lähetin Helsingin kaupungin sosiaalivirastolle heidän arviointitutkimustaan varten. Tulostin valmiin teemoitteluni ja aloin erilaisin värikynin merkkämaan samoilla väreillä samankaltaisuuksia, joita esiintyi paljon. Käytyäni teemoitellun aineiston värikynin läpi aloin keksimään jokaiselle värille sen parhaiten sisältöä kuvaavan termin tai otsikon. Näiden otsikoiden avulla aloin otsikoimaan tutkimustuloksiani opinnäytetyöhöni ja tekemään yleistyksiä.

Teemahaastattelurungossa käsiteltiin paljon työntekijöiden tekemää asiakastyötä ja sen menetelmiä, mutta haastatteluja lukiessani useita kertoja havahduin, että haastatellut puhuivat ennen kaikkea tekemästään kuntoutustyöstä. Kuntoutuksesta tuli näin ollen opinnäytetyöni viitekehys. Pääteemoiksi haastatteluista nousivat esille työntekijöiden tekemän kuntoutustyön sisältö, Kuntouttava vankityö- ohjelmaan osallistuneiden kuntoutustarpeet ja huomiointi erityisenä kuntoutujaryhmänä sekä asiantuntijayhteistyön merkitys ohjelmassa. Jokaisen teeman alle muodostui vielä aihealuetta tarkentavia luokkia.

8.4 Tutkimuksen luotettavuus

Haastateltavien valikointi vaikuttaa tutkimukseni luotettavuuteen. Kuntouttava vankityö -ohjelman Helsingin kaupungin johtava sosiaalityöntekijä toi huhtikuussa 2012 ohjelman arviointiryhmään ehdotuksensa mahdollisista haastateltavista, jotka arviointiryhmä hyväksyi. Valinta perustui haastateltavien ammattitaitoon sekä heidän työkokemuksensa Kuntouttava vankityö -ohjelmassa. Tärkeää oli saada haastatelluiksi sellaiset työntekijät, jotka ovat ohjelman osallistujien kanssa tehneet töitä ja joilla olisi mielellään ollut useampikin ohjelmaan osallistunut asiakkaanaan. Haastateltavien lukumääräksi tuli yhteensä kuusi työntekijää, mikä on niukasti, mutta heidän ammattitaitonsa ja kokemuksensa ohjelman parissa oli merkittävää.

Haastatteluissa nousi paljon samanlaisia elementtejä esille. Toisessa fokusryhmässä haastateltavat mainitsivat monia samanlaisia asioita, mitä ensimmäisessä haastattelussa haastateltavat olivat käsitelleet. Eriäviä mielipiteitä ei juuri ollut. Poikkeavuudet haastatteluissa selittyivät pääosin ammattiryhmällisillä eroilla.

8.5 Tutkimuksen eettiset kysymykset

Tutkimuksen eettiset kysymykset jakautuvat tiedon hankinnan ja sen käytön välille. Jotta tutkimuksen voisi aloittaa, tutkija joutuu usein hakemaan erilaisia lupia tutkimuksen tekoon ja tiedon keräämiseen liittyen. Nämä luvat haetaan niin tutkimukseen liittyviltä viranomaisilta

kuin tutkittaviltakin. Haastatteluja tehdessä tutkijan on pyydettävä erillinen lupa haastattelulta haastattelujen äänittämiseen. Kerättyä aineistoa puolestaan tutkija saa käyttää vain tutkimuksen tavoitteita noudattaviin tarkoituksiin. (Eskola & Suoranta 2005: 52-53.)

Hain Helsingin kaupungin sosiaaliviraston tutkimuslupaa opinnäytetyöprosessini alussa keväällä 2012. Hyväksytyn tutkimuslupan sain takaisin postitettuna kesäkuun alussa 2012, jonka jälkeen pystyin alkamaan tekemään haastatteluja.

Tutkittavien ja tutkijan välillä ei saa olla sellaista riippuvuussuhdetta, joka voi olennaisesti vaikuttaa muun muassa tietojen luovuttamiseen tai sen vapaaehtoisuuteen. Tutkijan rooli on tärkeä. (Eskola & Suoranta 2005: 55.) Tutkijana minun oli helppoa olla haastatteluhetkillä taka-alalla haastateltavien aktiivisuuden vuoksi, mikä antoi minulle mahdollisuuden keskittyä haastattelujen sisältöön ja haastateltavien tarkkailuun. Haastateltavien minulle esittämien kysymykset koskivat lähinnä teemojen selventämistä, minkä pyrin tekemään keskustelua johdattelematta.

Selitin tarkasti mihin tarkoitukseen haastattelut tulisivat niin haastattelutilanteessa kuin sähköpostitse etukäteenkin. Muodostin suostumuspaperin (liite 2), jonka haastateltavat etukäteen allekirjoittivat. Suostumuspaperissa haastateltava antoi suostumuksensa haastatteluun osallistumisestaan ja haastattelun nauhoittamiseen sanelimella. Tämä antoi minulle tutkijana luvan käyttää heidän haastatteluissa mainitsemia asioita osana opinnäytetyötäni, mutta samalla turvasi heidän asemansa haastateltavina. Koko haastattelutilanne oli vapaaehtoinen, ja haastateltavalla oli mahdollisuus kieltäytyä haastattelusta viimeistään suostumuspaperia allekirjoittaessa. Sanelimen pidin pöydällä koko ajan kaikkien nähtävillä. Valmiin opinnäytetyön lupasin lähettää jokaiselle haastateltavalle sen valmistuttua.

Painotin haastattelujen alussa, että heitä ei voi opinnäytetyöstäni tunnistaa. Olenkin tutkimuksestani pyrkinyt olla mainitsematta mitään sellaisia tekijöitä, joista opinnäytetyöni lukijat voisivat päätellä haastateltavien henkilöllisyyden. Haastatteluista käsitellessäni käytin koodinumeroita oikeiden nimien sijaan juuri anonymiteetin suojaamiseksi. Lisäksi sitouduin hävittämään haastattelumateriaalit opinnäytetyöni valmistuessa, jolloin haastattelumateriaalia ei voi väärinkäyttää muihin tarkoituksiin.

9 Tutkimustulokset

Haastatteluista nousi esille paljon yhteneväisiä aiheita ja elementtejä, joista oli helppo tehdä kattavia yleistyksiä. Toisinaan kuitenkin fokusryhmissä nousi sellaisia asioita esille, mitkä eivät toistuneet toisessa fokusryhmähaastattelussa. Nämä eroavaisuudet liittyivät useimmiten

ammattialojen erilaisiin näkemyksiin annetuista teemoista. Olen pyrkinyt opinnäytetyössäni erittelemään fokusryhmien omat tuotokset.

9.1 Taustatietoa haastatelluista

Tein kaksi fokusryhmähaastattelua, joista ensimmäisessä haastattelin kolmea A-klinikan työntekijää ja toisessa kahta sosiaalityöntekijää ja yhtä sosiaaliohjaajaa. Haastateltujen omien Kuva-asiakkaiden määrä vaihteli yhdestä asiakkaasta useampiin asiakkaisiin, sillä suurin osa haastatelluista ei työskennellyt haastatteluhetkellä Kuntouttava vankityö -ohjelman osallistujien kanssa enää. Noin puolet haastatelluista oli jo siirtynyt toisenlaisiin työtehtäviin useampi vuosi sitten.

Haastatteluissa pyrin selvittämään, millaista kuntoutustyötä haastateltavat tekivät Kuntouttava vankityö -ohjelmaan osallistuneiden kanssa. Lähinnä tarkoitus oli selvittää kuntoutustyön sisältöä kysyen työntekijöiden käyttämistä työmenetelmistä ohjelmaan osallistuneiden kanssa. Lisäksi halusin selvittää ohjelmalle oleellisen asiantuntijayhteistyön merkitystä haastateltavien näkökulmasta.

9.2 Kuntoutustyön sisältö

Haastattelun ensimmäisenä teemana oli tarkastella haastateltavien tekemää asiakastyötä ja sen menetelmiä. Erillisiä asiakastyön menetelmiä eivät haastateltavat kuitenkaan juuri maininneet, jota he perustelivat työnsä monialaisuudella. Tästä syystä jätin opinnäytetyössäni tarkastelematta asiakastyön menetelmiä poiketen teemahaastattelurungostani, ja vaihdoin painopisteen kuntoutukseen ja sen toteuttamiseen.

Haastateltavat yksimielisesti kertoivat, että kuntoutusta on mahdotonta tehdä keskittyen vain yhteen asiakkaan ongelma-alueeseen. Esimerkiksi päihdeongelmaa on mahdotonta käsitellä ottamatta huomioon ongelmia, jotka johtavat päihteiden ongelmakäyttöön. Kokonaisvaltaisuus on erityisen tärkeää haastateltavien mukaan Kuntouttava vankityö -ohjelmassa, jonka osallistujilla on usein korkeaa vankilakertaisuutta ja erityisen rikkinäiset taustat. Haastateltavien mukaan tällaiset ihmiset ovat eläneet täysin erilaista elämää, minkä lopputuloksena on ollut vankilatuomio. Kuntoutuksen alkaessa Kuntouttava vankityö -ohjelman osallistujat joutuvat haastateltavien mukaan luomaan täysin uutta persoonallisuutta, jolloin tätä ja käytöstä muokkaavat tekijät on kaikki otettava huomioon.

H6: ”Ihan konkreettista arjessa auttamista.. Että ihan perustasolta (kuntoutuksessa) lähdettiin. Tällä mun yhdellä asiakkaalla oli pitkät vankilataustat niin tosi perusjutuista.”

H2: ”En käsitä, miten voi saada esimerkiksi alkoholin pois toisen elämästä puhumalla pelkästään siitä. Nypätä vain pois ja sitten olis kaikki hyvin. Se korostuu vielä kuvalaisissa, joilla on kaikkein rikkinäisimmät taustat.”

H1: ”Niin (ohjelmaan osallistuvan) elämä melkein pitää rakentaa vähän uudelleen. Kysymys ei ole siitä, että yritetään pysyä erossa huumeista, vaan et mitään kaikkea elämässä pitäisi olla, jotta pysyttäisiin kuivilla. Elämäkeskeistä. Ja joutuu katsomaan sitä ihmistä ihan kokonaisuutena. Tämä joutuu rakentamaan itselleen ihan uuden elämän, ja sopeutumaan uudelleen yhteiskuntaan. Alamaailmassa on ihan eri meiningit ja lait. ”

Kuntouttava vankityö -ohjelman osallistujan subjektiutta haastateltavat korostivat. Kuntoutustyö lähtee asiakkaasta itsestään. Asiakas tuo kuntoutustilanteeseen sen, mitä haluaa itse käsitellä, ja työntekijän taito on tarttua tähän. Lisäksi työntekijän on tärkeää esittää kysymyksiä, jotka saavat asiakkaan miettimään omaa tilannettaan. Tätä kutsutaan sokraattiseksi kyselymenetelmäksi. Sokraattisessa kyselymenetelmässä vastuu ongelmien ja asioiden pohtimisessa on kuntoutujalla itsellään, jolloin työntekijän on tarkoitus avoimin kysymyksin saada kuntoutuja vastaamaan kokonaisiin ja kuvaileviin lausein. Johdattelevia kysymyksiä on siis työntekijän hyvä välttää.

H1: ”--ja (kuntoutus) tulee siitä mitä se asiakas tuo mukanaan siihen istuntoon. - Sun pitää työntekijänä hyödyntää kaikki --”

Haastateltavat perustavat työtöteensa kognitiiviseen lähestymistapaan sekä motivointiin. Kognitiivisiin menetelmiin, eli ihmisen ajatusmallien muokkaamiseen perustuvaan työtöteeseen, haastateltavat kokevat koko työskentelynsä perustuvan. Kuntoutuksen onnistuminen riippuu täysin kuntoutujasta itsestään, ja Kuntouttava vankityö -ohjelmaan osallistuvien sosiaalisen toimintakyvyn rajoitteet huomioon ottaen ajatusmallien muutokset ovat välttämättömiä kuntoutuksen onnistumisen kannalta. Vääränlaisten ajatusmallien olemassaolo saattaa olla ristiriidassa kuntoutustavoitteiden kanssa. Lisäksi kognitiivinen lähestymistapa tukee ohjelmaan osallistuvan omaa subjektiutta.

H1: ”Ja jos (kuntoutus) menee hyvin niin silloin pitäisi tapahtuakin jotain pään sisällä.”

H3: ”Motivoiva haastatteluhan on yks mitä yleensä käytetään.. Todella paljon on tuo kognitiivinen viitekehys ollu siinä haastattelun ja työskentelyn runkona mulla ollu. ”

Ensimmäisen fokusryhmän haastateltavat kertoivat myös tekemänsä kuntoutustyön Kuntouttava vankityö- ohjelmaan osallistuneiden kanssa olleen voimavarakeskeistä. Työntekijän on tärkeää hahmottaa asiakkaan kyvyt ja taidot, mihin hän on kykeneväinen ja mihin ei. Haastateltavat kertovat, että parhain alku kykyjen kartoittamiselle olisi se, jos rikollismaailman kyvykkyyttä pystyisi jotenkin hyödyntämään muussa yhteiskunnassa. Tällöin asiakaskin kokisi olevansa jo valmiiksi kyvykäs joihinkin asioihin, jolloin asiakkaan voimavarat ja usko itseensä lisääntyisi. Haastateltavat kertoivat, että työntekijän on arvioitava asiakkaan jaksamista koko ajan. Haastateltavat painottivat myös pienten tavoitteiden asettamista, jolloin ne on mahdollista saavuttaaakin.

H2: ”Mut tää just että taidot, mitkä on siellä rikolliselämässä, niin miten ne muunnetaan, transformaatio, takaisin yhteiskuntaan?”

Haastateltavat yksimielisesti kertoivat muokkaavansa työtapansa asiakaskohtaisesti, mikä liittyy myös siihen, että kuntoutus lähtee asiakkaasta itsestään. Asiakkaat tuovat kuntoutukseen itse niitä asioita, joita ovat valmiit käsittelemään, ja työntekijä tarttuu niihin. Haastateltavat kertoivat sen mukaan arvioivansa kuntoutujan tilanteen, ja päättävänsä sellaiset toimintamallit, jotka palvelevat kuntoutumista. Haastateltavat itse käyttävät sanaa kuntoutustyön ”räätälöinti” asiakaskohtaisesti. Kuntoutustyön räätälöinti tarkoittaa käytännössä sitä, että jokainen kuntoutuja nähdään yksilönä, eivätkä yhtäläiset kuntoutussapluunat tue kaikkien kuntoutujien tarpeita ja tavoitteita. Jokainen kuntoutuja on näin ollen erilainen, vaikka kuntoutustarpeet olisivatkin pääpiirteittäin samat.

H5: ”Ja jos ajattelee sitä aluetyötä niin mä pidän asiakastyön menetelmänä siitä että se toimeentulotukityö oli aika räätälöityä (ohjelmaan osallistuvien kanssa).”

H2: ”Se (kuntoutus) lähtee sen asiakkaan tilanteessa ja hänen mukaansa toimitaan.”

Haastateltavat sanoivat, että kuntoutustyö oli paljon arjenhallinnassa neuvomista. Vankilaustaisilla ei välttämättä ole kokemusta tavallisesta arjesta, jolloin esimerkiksi taloudellisten asioiden hallinnointi ja itsenäisen asumisen taidot saattavat olla puutteellisia. Nämä oleelliset puutteet vaikeuttavat yhteiskuntaan uudelleen sopeutumista sekä saattavat aiheuttaa epäonnistumisia. Sen vuoksi onkin erittäin tärkeää, että kuntoutustyötä lähdetään tekemään aivan perusteista.

H5: ”Alussa oli todella paljon harkintaa ja kannustamista, mut ajan myötä se koventui kun heitä piti valmentaa siihen että se on niukkaa tämä elo. Se oli vaikeeta mutta myös äärimmäisen mielenkiintosta, se oli yksi työväline. Asiakastyössä se.. Se on hirvee käsite se arjenhallinta mutta oikeasti se on hirveän iso asia sitä kuntoutumista kun ymmärtää yhteiskunnan pelisäännöt.”

Työskentely alkoi usein opastamisella ja kannustamisella, mutta työntekijöiden tekemä kuntoutustyö koveni mitä pisimmälle kuntoutustyössä edettiin. Vastuuta annettiin yhä enemmän asiakkaalle, ja haastateltavien oli tärkeää antaa asiakkaan ymmärtää, että valmiita vastauksia tai tekoja ei työntekijä antanut ilman asiakkaan omaa panosta. Tämä korostui erityisesti toisessa fokusryhmähaastattelussa. Kuntoutustyössä kuntoutujan oman subjektiivisuuden korostaminen on tärkeää, ja työntekijän rooli on nimenomaan kuntoutujan opastaminen eikä valmiiksi tekeminen.

H5: ”Joo mä muistan nyt kanssa tuon toisen (Kuvan) asiakkaan, niin kun sitä palkkatuloa tuli, niin hänen mielestä se ei ollut riittävä. Siitä oli vääntöä.. Muistan kun sanoin et haluan nähdä että vuokra on maksettu ennen kuin aletaan puhua mistään muusta. Ja sitä hän ei oikein hahmottanu, kun hänellä oli pitkät asiakkuudet takana vapaudessa ollessa, niin se vuokra oli tullut aina sosiaalitoimesta. Ja sen tajuaaminen että se pitää maksaa itse se vuokra niin sen hän koko jotenkin tosi vaikeaksi, mutta siinä kanssa se vierellä räksyttäminen ja vahtiminen oli hänelle hyvästä--”

Varsinaisia kuntoutusmenetelmiä eivät haastateltavat maininneet muuta kuin asiantuntijayhteistyön, joka on oleellinen osa Kuntouttava vankityö -ohjelmaa. Asiantuntijayhteistyö nähtiin työmenetelmänä, joka palveli kuntoutujan tarpeita ja toimiessaan hyvin oli suuri apu työntekijöillekin.

H6: ”Verkostotyötä. Verkostot oli tiiviimmät --”

9.3 Työntekijän ja asiakkaan välinen suhde

Teemahaastattelurungon mukaisesti pyrin selvittämään, millaista asiakastyötä haastateltavat olivat Kuntouttava vankityö -ohjelman osallistujien kanssa tehneet. Työntekijän ja asiakkaan välinen luottamus- ja vuorovaikutussuhde nousivat useamman kerran haastatteluissa esille, sillä haastateltavat näkivät sen olevan perusta koko kuntoutustyölle.

H1: ”Et se tärkeä ei ole minusta se (kuntoutus)menetelmä, se tärkeä on se suhde siihen asiakkaaseen että se kohtaaminen natsaa, että asiakas kokee tu-

levansa kuulluksi ja että hän saa siitä jotakin ja on tunne, ettei ole tullut turhaan käymään.”

H2: ”-- että vuorovaikutus ja että se saadaan toimii luontevasti niin ilman sitä ei oo oikeestaan mitään. ”

Kuntoutustyö alkoi luottamuksen rakentamisesta. Haastateltavat alkoivat rakentamaan luottamusta heidän ja Kuntouttava vankityö -ohjelman osallistujien välille kohtaamalla heidät tasa-arvoisesti. Vaativan, rikollisesta kulttuurista tulevan asiakasryhmän kohtaaminen vaatii työtä, sillä useilla asiakkailla on ennakkoluuloja viranomaisia kohtaan. Ennakkoluuloiset asenteet työntekijöitä kohtaan aiheuttavat vaikeuksia käsitellä kipeitä ja yksityisiä aiheita kuntoutuksessa, mitkä olisivat tärkeitä käydä läpi edistääkseen kuntoutuksen tavoitetta. Haastateltavat keskustelivatkin, kuinka vankilataustaiset tulevat täysin erilaisesta kulttuurista kun mihin muu yhteiskunta on tottunut. Näin ollen työntekijälle on eduksi, että tuntee rikollista alakulttuuria.

H1: ”Sehän menee edelleen niin siinä asiakassuhteen luomisessa.. Että mun pitää ansaita se asiakkaan luottamus, ja sitten jos se menee oikein niin sitten menee hyvin. ”

H2: ”Asiakkaan täytyy lähteä omasta itsestään prosessoimaan, ja että se vuorovaikutus koskettaa asiakasta. Se vaatii työntekijöiltä paljon työskennellä, voisi sanoa, että toisesta kulttuurista tulevien ihmisten kanssa.”

Hyvän luottamus- ja vuorovaikutussuhteen edellytyksiksi haastateltavat kertoivat olevan työntekijän kyvyn kuunnella ja ymmärtää asiakastaan, sekä ennen kaikkea osoittaa arvostuksensa. Ymmärtämisen ja kuuntelun osoittaminen viestivät asiakkaalle, että hänen kertomansa asiat tavoittavat kuulijansa, mikä puolestaan kannustaa keskustelemaan lisää. Näin ollen työntekijä oli kuntoutustilanteissa aktiivinen kuuntelija. Kuntoutustyötä tekeväälle tärkeä piirre on kuntoutujia kohtaan osoitettava empatia, joka näkyy juuri muun muassa kuuntelun ja ymmärtämisen osoittamisena. Empaattisuus usein edistää luottamussuhteen rakentumista.

Työntekijän ilmeet, eleet ja kielen haastateltavat nostivat esille. Työntekijän ammatillisuuden tulisi näkyä hallituissa, mutta aidoissa tunteissa ja eleissä. Asiakasta kritisovia reaktioita työntekijässä ei tulisi näkyä ulospäin asiakkaalle. Haastateltavien mielestä virkakieli ei tavoitaisi Kuntouttava vankityö- ohjelman osallistujia eikä edistäisi tasa-arvoista kohtaamista.

H3: ”Tasa-arvon kohtaminen, ja myös sellanen kieli mitä käytetään. Ei tietenkään tarvitse mennä sellaselle slangiasteelle, mutta ei mitään virkakieltä

tai kirjakieltä. Sanoja, mitä henkilö ei ymmärrä.. Sitten mennään kyllä ojasta allikkoon.”

9.4 Kuntouttava vankityö -ohjelman osallistujat kuntoutujina

Toisessa teemahaastattelurunkoni teemassa pyrin selvittämään, millaisia Kuva- ohjelmaan osallistuvat vangit ovat kuntoutujina, ja poikkeavatko he mitenkään haastateltavien muista asiakkaista. Kaikki haastateltavat sanoivat, että ohjelman osallistujat poikkesivat joillakin tavoilla muista asiakkaista.

H3: ”-- niin kuvalaisilta puuttuu tällaiset niin sanotusti normaalit taidot, mitä muilla asiakkailla sitten on. ”

Kuntouttava vankityö -ohjelman osallistujia haastateltavat kuvailivat motivoituneiksi, mikä oli toisille haastateltaville poikkeuksellistakin. He olivat valmiita puhumaan asioistaan ja tekemään konkreettisia tekoja elämäntavan muuttamiseksi. Korkeaa motivaatiota selitti heidän mukaansa ohjelmaan osallistuvien korkea ikä, sillä heidän aikanaan Kuntouttava vankityö -ohjelmassa oli aina ollut keskimäärin keski-ikäisiä osallistujia. Osallistujat olivat nähneet rikollista elämää useampia kymmeniä vuosia, mihin kyllästyivät ja saattoivat hakeutua Kuntouttava vankityö -ohjelmaan tästä syystä. Haastateltavat antoivat kiitosta hyvin valikoituneille osallistujille. Näin ollen Kuntouttava vankityö -ohjelma osoittautui oikeaksi mahdollisuudeksi oikeaan aikaan osallistujien elämässä, mikä onkin rikosseuraamusalan toimintaohjelmien tarkoitus.

H2: ” --sinne (Kuvaan) on kuitenkin valikoitu henkilöitä jotka on motivoituneita ja osaa puhua asioistaan.”

H5: ”Mun asiakkaat oli tosiaan ihan käsittämättömän motivoituneita. Mulla yksi itse asiassa otti eron. Oli siis aviovaimo, ja siinä vaiheessa kun tää asiakas teki ratkaisun että lopettaa kamankäytön, niin tämä vaimo yritti. Mutta se vaimo ei sitten pysynyt kuivilla. Se mies sitten otti avioeron kun ei halunnut vaarantaa omaa raittiuttaan ja se vasta oli iso päätös.”

H2: ”Toi on usein se mikä motivoi. Nuoret elää vielä ja kasvaa vielä, ja sellainen (rikollinen) elämä on kivaa ja jännittävää. Ja ku tulee tarpeeks vastoinkäymisiä ja masennusta, niin siinä kohtaa sitten.. Tää on usein kuultua, ettei jaks enää elämään sitä vanhaa rikoselämää. Silloin lähdetään etsimään sitä, että millainen on se toisenlainen elämä.”

Ohjelman osallistujia haastateltavat kuvailivat hyvin moniongelmaisiksi ja syrjäytyneiksi. Päihdeongelma on ollut rankka ja hallitseva sekä koulutustaustat ovat puutteellisia. Sosiaaliset verkostot olivat ohjelman osallistujilla haastateltavien mielestä niukkoja tai rikolliselämään perustuvia. Useilla ohjelmaan osallistuneilla puuttuivat elämän perustaidot. Näin ollen kuntoutustarpeita ohjelmaan osallistuvilla oli monenlaisia ja myös aivan elämän perusasioihin kohdistuvia. Tästä syystä kuntoutuksen kokonaisvaltaisuus on tärkeää.

H3: ”Kun näitä moniongelmaisiihan on vankilat pullollaan, on muun muassa lukihäiriöisiä ja niin edelleen.. Ja Kuvaan valikoitu melkeinpä erityisen rankan taustan omaavia.”

Päihdetyön näkökulmaan ensimmäinen fokusryhmä paneutui aika ajoin. Nämä haastateltavat kokivat Kuntouttava vankityö -ohjelmaan osallistuvat poikkeuksellisen moniongelmaisina, sillä useimmilla on rankka huume- tai sekakäyttötausta. Taustat poikkeavat enemmistön muodostavista A-klinikan alkoholiongelmaisista asiakkaista. Tällöin päihdetyön luonne myös muuttuu, jolloin juuri kuntoutustyön yksilöllinen räätälöinti on tärkeää. Alkoholiongelmaisilla saattaa olla erilaista problematiikkaa kuin huume- tai sekakäyttäjillä. Vankilataustaisista puhuttaessa sekakäyttöhistoria on yleinen päihdehistorian ilmentymä.

Ensimmäisen fokusryhmän haastateltavat kokivat ohjelmaan osallistuneiden mahdollisten pitkien laitostaustojen näkyvän kuntoutuksessa. Eniten laitos- tai vankilatausta näkyi kuntoutuksen jatkuvuudessa vapautumisen jälkeen. Vankilasta vapauduttua joillakin osallistujilla ei ollut halua jatkaa kuntoutuskäyntejä siviilissä sillä vankila-aikana osallistujat on velvoitettu näihin. Toisaalta laitostausta saatettiin nähdä voimaannuttavanakin. Haastateltavat sanoivat, että vankila-aika voi olla jollekin vangille hengenpelastaja. Sinä aikana vanki voi parhaimmillaan kehittää sosiaalisia muita perustaitoja, minkä koettiin toteutuvan Kuntouttava vankityö -ohjelmassa. Erityistä kiitosta kaikilta haastateltavilta Kuntouttava vankityö -ohjelma sai vankilassa hyvin aloitetusta kuntoutustyöstä, jolla on jatkumoitte siviiliin.

H2: ”Ja parhaimmillaan, oon tehny tutkimusta tästä aiheesta, vankilasta tulee sellainen pelastava tekijä ihmisen elämässä. Ihminen suorittaa vaikka ylioppilastutkinnon ja rauhoittuu siinä vankilassaoloaikana, koska se elämä siellä siviilissä on kaoottista. Se vankila ei olekaan välttämättä rangaistus, vaan siellä ihminen voi parhaimmillaan pystyä kehittämään sosiaalisia ja muitakin perustaitoja ja kyvykkyytään, ja se on varsinkin Kuva -ohjelman yksi pääpointti. Se vankeusaika käytetään hyväksi, ja eikä jäädä odottamaan ja lusiimaan, että koska päästään vapauteen.”

Kuntouttava vankityö -ohjelmaan osallistuneet saivat haastateltavilta tehostetumpaa tukea haastateltavien muiden asiakkaisiin verrattuna. Esimerkiksi haastatellut sosiaalityöntekijät ja -ohjaajat kertoivat tehneensä useita kotikäyntejä ohjelmaan osallistuneiden koteihin kun muuten vastaaville asioille muiden asiakkaiden kanssa työntekijöillä on tuskin mitään resursseja.

H1: ”Kun katoo kuvalaisia A-klinikan muihin asiakkaihin verrattuna.. Niin tarvitsevathan he ihan erityisen paljon apua ja tukea. Mut toivottomia he eivät ole. Että jos työntekijä ajattelee, että tästä ei tuu yhtään mitään, niin eihän siitä tulekaan yhtään mitään. Se ohjaa sitten automaattisesti sun toimintaa jos ajattelet niin. ”

Tehostetun tuen antamista haastateltavat perustelivat Kuntouttava vankityö- ohjelmaan osallistuneiden tarvinneen sitä erityisesti laitostaustansa ja rikollisen elämänsä vuoksi. Tehostetua tukea tuli haastateltavien mukaan erityisesti antaa ohjelman osallistujan toimintaympäristön muuttuessa, jolloin riskit kuntoutumisen keskeytymiselle olivat suurimmillaan. Toimintaympäristön muuttuminen saattaa koitua haasteeksi erityisesti rikostaustaisista kuntoutujista puhuttaessa, sillä haastateltavien mukaan heillä saattaa ilmentyä ongelmia tavoitekeskeisessä ajattelussa. Tällöin impulsiivinen käyttäytyminen johtaa mielitekojen välittömään tekemiseen, jolloin kuntoutuminen, sen tavoitteet ja unelmat saattavat jäädä toissijaisiksi. Haastateltavat sanoivatkin, että työntekijän on tärkeää keskittää tukeaan erityisesti toimintaympäristön muuttumiseen, esimerkiksi koevapauden alkamiseen tai vankilasta vapautumiseen.

H2: ”Asiakkaan toimintaympäristö muuttuu. Se on se ratkaiseva, ja tähän ei koske vain kuvalaisia. Kun päästään pois vankilasta tai kuntoutuskeskuksesta, niin juuri siinä vaiheessa on kriittinen vaihe. Samoin myös jos esimerkiksi saa oman asunnon.. Aina kun toimintaympäristö muuttuu, niin siinä on riskinpaikka. Asiakastoimijoiden tulisi reagoida tuollaisiin tilanteihin niin, että ajatuksia, ideoita ja toimintamalleja pitäisi pystyä käymään läpi yhdessä asiakkaan kanssa.”

H3: ”Mutta tässä kuvassa niin.. Tässä on kysymys siitä, että mitä sitten tapahtuu kun kuvalainen vapautuu. Kyllähän niitä katoaa. Ja voivat sitten ajan kuluessa hakeutua A-klinikalle uudestaan, ellei sitten ole uudestaan vankilassa. Että varataan heti aikaa kun koevapaus päättyy..”

Haastateltavat mainitsivat hyvän vuorovaikutuksen ja luottamussuhteen luomisen tärkeäksi paitsi siksi, että edistää vaikeiden asioiden läpikäymistä yhdessä ohjelmaan osallistuvien kanssa, mutta myös siitä syystä, että niin osallistujilla kuin muillakin vankilataustaisilla saat-

taa esiintyä jyrkkää viranomaisvastaisuutta. Nämä ovat asenteita, joita työntekijät joutuvat usein kohtaamaan vankilataustaisten ihmisten kanssa työskennellessä. Tällaisen viranomaispäluulon murtaminen on kuntoutuksen kannalta tärkeää, jotta kuntoutuja voisi keskustella asioistaan avoimesti ja luottamuksellisesti.

H2: ”Ja monella on erittäin negatiivinen käsitys viranomaisista. Siis poliisit ja niin edelleen.. Ne asenteet ja kokemukset.. Me niin ku viranomaisuudesta käsin luodaan sitä luottamusta, ja me ollaan kuitenkin ammatillisia työntekijöitä. Tää on yksi semmonen mikä erottaa tavallisista asiakkaista. ”

H5: ”Ja sellanen ajatus että ’ei noilta (työntekijöiltä) kuitenkaan mitään saa’.. Että sellainen ajatusmallin rikkominen on tärkeätä, että me oikeasti ollaan siitä auttamassa.”

9.5 Siviilissä tehtävän kuntoutustyön tavoitteet

Kolmannessa teemassani pyrin tutkimaan siviilissä tehtävän kuntoutustyön tavoitteita työntekijöiden näkökulmasta Kuntouttava vankityö -ohjelmassa. Haastateltavien mielestä oleellimmat tavoitteet tulevat Kuntouttava vankityö -ohjelman sisällöstä ja rakenteista itsestään, missä osallistujille pyritään luomaan valmiuksia päihdeettömään ja rikoksettomaan elämään sekä lisäämään heidän työkykyään. Tosin ohjelmaan kuuluvan työjakson loputtua erääksi tavoitteeksi haastateltavat kokivat muiden työmahdollisuuksien kartoittamisen.

H4: ”Tavoitteet tuli osittain siinä Kuva -ohjelman mukana. Siinä kuitenkin sitoudutaan siihen päihdehoitoon, ja sitoutetaan työhön ja mahdollisesti löytämään se seuraava työpaikka sitten kun se työjakso loppuu. Ja sitten jos sijoitettu soluasuuntoon niin sieltä kannustettiin etsimään sitä.. Että ne mun mielestä tuli tavallaan niissä rakenteissa ne tavoitteet aika helposti.”

H5: ”Joo. Ja asiakkaat oli itse hyvin tietoisia siitä että mitkä ne pelisäännöt on. Käyty varmasti ne moneen kertaan läpi..”

Päihdetyön näkökulmaa lähestyi jälleen kerran ensimmäinen fokusryhmä. Kuntouttava vankityö -ohjelman päihteisiin liittyvän tavoitteen haastateltavat kokivat olevan täysraittius. Ohjelmaan osallistuneiden mittava päihdehistoria ei anna mahdollisuutta edes kohtuukäytölle, sillä kohtuullinen päihdeidenkäyttö saattaa helposti riistäytyä käsistä. Tämä saattaa johtua siitä, että kohtuukäyttö ei tuo rankan päihdehistorian jälkeen päihteille perinteistä hyvinolontunnetta. Näin ollen pieni päihdemäärä ei niin sanotusti riitäkään.

H2: ”Ei tule (kohtuukäyttö) kysymykseenkään, et siinä mielessä raja on kuvalaiselle helpompi vetää kuin esimerkiksi muille A-klinikan asiakkaille. Että heillä ne vahingot ja vauriot ovat jo niin suuret.. Huumeidenkäytöllä ylipäättään.”

Vaikka päihdetausta ohjelmaan osallistuneilla onkin mittava ja hallitseva ei haastateltavien mukaan tule keskittyä vain päihdehoidollisiin tavoitteisiin. Jokaisen kuntoutustahon on mietittävä kokonaisvaltaisia tavoitteita ja huomioida se työssään.

H1: ”Tärkeätä on, että tavoitteita ei aseteta vain päihtheisiin liittyen, kun onhan siinä muutakin.. Kaikki liittyy kaikkeen. ”

Haastateltavat kertoivat, että tavoitteista puhuttaessa on tärkeää puhua myös unelmista. Unelmat ohjaavat siihen suuntaan, mihin kuntoutujat toivovat elämänsä menevän. Lisäksi unelmat lisäävät kuntoutujan voimavaroja, mikä puolestaan tukee kuntoutusprosessia ja antaa toivoa.

Asiakkaan subjektiivisuuden tukeminen kuntoutuksen tavoitteiden asettelussa korostui kaikissa haastatteluissa. Kuntouttava vankityö -ohjelmaan osallistuvalla tulisi olla edes jokin pieni toive, mitä haluaisi elämältään tulevaisuudessa. Tämä liittyy unelmista puhumiseen. Kuntoutujan toiveita työntekijä voi vahvistaa ja kartoittaa yhdessä kuntoutujan kanssa sekä muodostaa yhdessä kuntoutuksen tavoitteet.

H2: ”Jos ne tulee A-klinikalle, niin onhan niillä jo jotain mitä ne hakee. Et ne jotka on toivottomia ja masentuneita niin ne on tuolla kentällä, ja ne ei tuu A-klinikalle. Et siinä on aina taustalla joku toive, jota työntekijä voi sitten alkaa kartoittamaan ja vahvistamaan.”

H1: ”Se on asiakas joka asettaa ne omat tavoitteet. Se työ ja tuki on sitä, et niitä tavoitteita työstetään ja tarkastellaan. Ja luodaan sitä ymmärrystä, että ne tavoitteetkin voi muuttua.”

Pienten välitavoitteiden asettelun haastateltavat työntekijät kokivat tärkeäksi kuntoutumisprosessin kannalta. Realistisilla, saavutettavilla tavoitteilla voidaan parantaa Kuntouttava vankityö -ohjelmaan osallistuneiden jaksamista. Suuret tavoitteet ovat vaikeita saavuttaa lyhyessä ajassa, mikä saattaa turhauttaa kuntoutujaa. Haastateltavat korostivat ohjelmaan osallistuneiden motivaatiota, mutta lisäsivät, että motivaatio ja oma tahto eivät välttämättä aina johda kuntoutustavoitteiden saavuttamiseen. Kuntouttava vankityö -ohjelmaan osallistu-

vat muodostavat haastavan kuntoutujaryhmän, keiden kuntoutumisprosessiin saattavat oleellisesti vaikuttaa esimerkiksi elämäntilanteessa tapahtuvat äkilliset muutokset tai haasteet.

H3: ”Ja sellaisia pieniä osatavoitteita. Et ei voi heti lähteä suuria asioita tavoittelemaan, että heti kun vapaudut niin tapahtuu sitä, tätä ja tuota. Ja siinä matkalla kuljetaan ihmisen rinnalla, ja tehdään pikkuhiljaa niitä tavoitteita..”

H2: ”Kaikkien asiakkaiden kanssa pitää varoa, ettei lähe liian vaativista tavoitteista. Silloin ne viimeistään häipyvät.”

Haastateltavat kokivat tärkeäksi tavoitteeksi arjen- ja elämänhallinnan lisäämisen Kuntouttava vankityö -ohjelmaan osallistuneiden elämässä. Arjenhallinnan puuttumisen koettiin olevan merkittävä tekijä koko kuntoutuksen epäonnistumisessa. Arjenhallinta on oleellinen osa ihmisen koko elämän hallinnointia, jolloin sen rajoitukset ymmärrettävästi aiheuttavat laajalaisesti hankaluuksia.

9.6 Asiantuntijayhteistyö osana Kuntouttavaa vankityötä

Yhdessä teemarunkoni teemassa pyrin selvittämään asiantuntijayhteistyön merkitystä Kuntouttava vankityö -ohjelmassa. Ohjelmassa on luotu asiantuntijaverkosto ohjelmaan osallistuneiden ympärille tekemään monipuolista kuntoutustyötä.

H5: ”Kyllä se verkosto perustu pitkälti siihen että on tällasia konkareita..”

H1: ”Esimerkiksi otetaan yhteyttä vankilan terveydenhuoltoon, kun ihmisen hän täytyy nähdä kokonaisuutena. Joskus tulee vain tilanteita jolloin joutuu ihmettelemään ja ottamaan yhteyttä muihin työntekijöihin. Työ selvästi ja kaantuu kovalaisen hyvinvoinnin kohdalla.” (H1)

Haastateltavat kertoivat yhteistyötä olevan poikkeuksellisen paljon Kuntouttava vankityö -ohjelmassa, minkä koettiin olevan ohjelmaan osallistuvien etu. Haastateltavat kokivat ohjelmaan osallistuvien tietävän selkeästi keneen olla yhteydessä kysymysten tai ongelmien ilmaantuessa. Juuri asiantuntijayhteistyö mahdollistaa Kuntouttava vankityö -ohjelmaan osallistuvien kokonaisvaltaisen kuntoutumisen.

H5: ”Juu, verrattuna muihin asiakkaisiin oli aika paljon enemmän sitä verkostoyhteistyötä ja ajan tasalla pysyi paljon paremmin. Oli etuoikeutettuja asi-

akkaat, että heihin myös pidettiin.. Ja he pitivät itsekkin aika paljon yhteyttä aktiivisesti ja minäkin pidin..” (H5)

Asiantuntijayhteistyön haastateltavat kokivat työtään helpottavana. Omaan työhön oli helppoa keskittyä kun tiesi, että ohjelmaan osallistuva otettiin kokonaisvaltaisesti huomioon muualla asiantuntijaverkostossa. Tällöin haastateltavat pystyivät keskittymään omaan työnkuvaansa, mutta toisaalta toisien ammattialojen yhteistyöasiantuntijoilta oli ohjelmassa helppo kysyä apua. Selkeää roolitusta Kuntouttava vankityö -ohjelman asiantuntijaverkostossa keuhuttiin, ja toisiin verkoston tahoihin haastateltavat kertoivat luottavansa täysin. A- klinikan työntekijät kokivat roolinsa verkostossa olevan selkeästi päihdetyö kun haastatellut sosiaalityöntekijät ja -ohjaaja määrittelivät roolikseen toimeentuloon ja yleisesti arkeen liittyvät asiat. Toisiaan risteäviä tulkintoja omista rooleistaan ei siis haastatteluryhmien välillä ollut, mikä juuri kertoo selkeästi rooliasta. Haastateltavat kokivat, että asiantuntijaverkostossa oli helppoa keskustella erilaisista näkökulmista ja ratkaisuista, mitkä olisivat ohjelmaan osallistuvan kannalta parhaita.

H6: ”Ehkä tämä selkeä roolitus on se avainsana.”

Haastateltavat arvostivat vankilassa aloitettua kuntoutustyötä, mutta sen kantavuuden kannalta oleellisena pidettiin kuntoutuksen jatkuvuutta siviilissä. Vankilakuntoutuksen nähtiin olevan hyödyllistä vangeille, sillä tällöin rangaistusaika pystyttiin käyttämään hyödyksi omia toimintaedellytyksiä parantamalla. Vankila on kuitenkin kuntoutusympäristönä erilainen ja yksinkertaisempi. Houkutus ja omaa tahtoa on vähemmän kuin vangin vapauduttua siviilissä. Kuntoutusprosessin jatkuvuus siviilissä on vangeille tärkeää, ja se edellyttää yhteistyötä eri kuntoutuspalveluidentuottajien välillä.

H2: ”Ku Kuvahan suuntaa sinne siviiliin ja järjestää niitä asioita siellä, että sithän sitä pudotaan taas jonnekin jos siellä siviilissä ei ole mitään. Jos ei ole siinä välimaastossa mitään.. Jos on kolme ympyrää, yks on vankila ja yks on vapaus, niin siinä keskellä on A-klinikka. Eli niin kuin tällanen siviilimaailmassa oleva työtaho eikä pelkästään sitä vankeinhoitoa. Vankilassa olleilla on tiettyjä asenteita ja menettelytapoja vankilasta, vaikka kuinka hyvä paikka se olisi heille ollutkin. Totta kai se on ymmärrettävää.. Mutta se joka kuntouttaa ja hoitaa on kyllä joku muu kuin vankila.”

Asiantuntijayhteistyön haastateltavat kokivat toimivan hyvin Kuntouttava vankityö -ohjelmassa juuri selkeän roolituksen vuoksi. Ohjelmassa pisimpään toiminut haastateltava tiesi kuitenkin sanoa yhteistyön olleen tiiviimpää ohjelman alkuvaiheessa. Tällöin tapaamisia

ja keskinäisiä yhteydenottoja oli tiheimmin kuin nykyään Kuntouttava vankityö -ohjelmassa. Yhteistyön harvenemista saattaa selittää ohjelman ja työkäytäntöjen vakiintuminen.

H1: ”Niin selväähän on, että alussa kun Kuva aloitettiin niin yhteistyö oli paljon tiiviimpää, tavattiin ja pidettiin puhelinyhteyttä useammin. Mitä enemmän tämä vakiintui, niin sen mukana myös yhteydenpito väheni..”

Yhteistyön elinehdoksi haastateltavat kokivat työntekijöiden oman aktiivisuuden ja reagoitakykyyn sellaisissa tilanteissa, joissa kuntoutujan tilanne vaatii konsultaatiota muilta asiantuntijaverkoston jäseniltä. Haastateltavat toivoivat erityisesti aktiivista yhteydenpitoa vängin hyvin tuntevalta työntekijältä. Toisille haastateltaville Kuntouttava vankityö -ohjelman verkosto tuli tutummaksi kuin toisille. Joillakin haastateltavilla asiantuntijayhteistyön kokemus jäi yksittäisiin henkilöihin kuten Helsingin kaupungin sosiaaliviraston johtavan sosiaalityöntekijän kanssa tehtyyn yhteistyöhön.

H1: ”Eri tahojahan tarvitaan.. Parhaimmillaanhan se toimii todella hyvin.. Mutta sitten pitää reagoida ja sehän on jäänyt nyt semmoseksi.. Työntekijän pitää ymmärtää reagoida. Että nyt on tällanen tilanne että kannattaa olla yhteydessä sinne tai tänne.”

Haastateltavat kokivat poikkeuksellisen tiiviin asiantuntijaverkoston työlleen voimavarana. Tiiviillä tarkoitetaan sitä, että haastateltavat eivät olleet tottuneet tekemään muussa työssään yhtä aktiivista ja tehokasta yhteistyötä muiden asiantuntijatahojen kanssa. Haastateltavat kokivat pystyvänsä tukeutumaan verkoston muihin jäseniin, ja aikaa ei tarvinnut kuluttaa eri asiantuntijakontaktien selvittämiseen niiden ollessa jo selvillä.

H4: ”Ja se oli kyllä itselle ainakin sellainen voimavara, et verkosto oli koko ajan siinä taustalla..”

9.7 Haastateltavien kokemuksia Kuntouttava vankityö -ohjelman toimivuudesta

Kaikki haastateltavat kokivat Kuntouttava vankityö -ohjelman tuottavan positiivista tulosta. Ohjelmaan osallistuvien korkean motivaation ja moniammatillisen työntekijäverkoston koettiin olevan merkittäviä ohjelman toimivuuden edistäjiä. Moniongelmaisen kuntoutujaryhmän huomioon ottaen haastateltavat kokivat Kuntouttava vankityö -ohjelmassa olevan hyvä onnistumisprosentti.

H1: ”Ottaen huomioon edelleen, että kyse on päihdeongelmaisista, niin siinä (Kuvassa) on mun mielestä todella hyvä selviytymisprosentti.”

H2: ”Se oli se ihmisten oma motivaatio.. Oikea-aikainen ja riittävän suuri motivaatio. Se meni jotenkin.. Heillä oli justiin oikeassa kohtaan tämä mahdollisuus, tämä Kuva. ”

Kuntouttava vankityö -ohjelma miellettiin kokonaisvaltaiseksi kuntoutusohjelmaksi, ja siksi niin toimivaksi. Haastateltavien mielestä ohjelma keskittyy juuri oleellisiin ongelmatekijöihin, mitkä ovat vankipopulaatiolla akuutteja ja vallitsevia: työllistymiseen, asumiseen ja päihdekuntoutukseen. Ohjelman rakenteet haastateltavat ajattelivat siis mainioina edellytyksiä kuntoutumiselle ja onnistumiselle. Lisäksi ohjelman päivärytmin nähtiin edistävän onnistumisia, kun työ pitää ohjelmaan osallistuvat kiireellisinä ja vähentää ollen näin riskejä tehdä uusia rikoksia. Työpaikka ja sen pitäminen voi muutenkin olla oleellinen motivaatiotekijä ohjelmaan osallistuvilla.

H1: ”Niin kyllä nämä kolme osiota määrittää suurimman osan. Asunto, työ ja hoitoaspekti ne on ne elämän peruspalaset. Ja sitten sitä sosiaalityötä unohdettava.”

Päihdekuntoutuksellisesta ensimmäisen fokusryhmän näkökulmasta Kuntouttava vankityö -ohjelman koettiin toimivan juuri sen kuntoutuksellisen jatkuvuuden vuoksi, sillä haastateltavat kokivat kuntoutusjatkumon lisäävän kuntoutujan onnistumisen mahdollisuutta. Vankilassa aloitettu päihdetyö sai kiitosta. Tosin haasteeksi haastatellut kokivat ohjelmaan osallistuneiden vapautumisen, jolloin kuntoutuksen jatkuvuus saattaa olla haastavaa. Vankilassa ollessaan ohjelmaan osallistuneet ovat velvoitettuja osallistumaan erilaiseen kuntouttavaan toimintaan, mutta vapautuessaan kaikilla ei välttämättä olisi innostusta jatkaa kuntoutumista. Haastatellut kertoivat, että vapautuneiden osallistujien saaminen paikan päälle toimipisteesseen saattaa toisinaan olla haastavaa. Toisaalta haastatellut eivät kokeneet ohjelmaan osallistuvien paikalle tulematta jättämisen korreloivan epäonnistumisen kanssa.

Kaikki haastatellut kokivat Kuntouttava vankityö -ohjelman toimivaksi ohjelmakokonaisuudeksi. Arjenhallinnan ja toimintaympäristön muuttumisen, eli koevapauden päättymisen sekä vapautumisen, koettiin kuitenkin muodostavan epäonnistumisen riskejä. Myös paluu siviiliin voi tuntua kuntoutujasta raskaalta, mikä voi lisätä epäonnistumisen riskiä. Siviilissä nousee usein esille sellaisia haasteita, joita vankilassa ei ilmene sekä houkutukset vanhaan elämäntapaan ovat huomattavasti suuremmat. Uusia, kuntoutuksen myötä opittuja toimintatapoja saattaa kin olla hankalaa sovittaa siviilielämään.

H5: ”Niin. Kyllä mullakin sellainen kokemus on, että motivoituneita oltiin ainakin alkuun. Mutta sitten ku se vapautuminen koitti ja siviilielämää oltiin vähän eletty, niin ei se työ sitten yhtäkkiä niin huvittanutkaan.”

H1: ”Minä muistan yhden kuvalaisen, joka koki helpotukseksi jouduttuaan takaisin kivitaloon. Hän koki sitten kuvan jotenkin liian vaativaksi..”

Myös normaaliin, työssäkäyvän ihmisen arkeen saattoi joillakin ohjelmaan osallistuneilla olla hankalaa tottua. Rikokseton ja päihteetön elämä ei tuonutkaan mukanaan mielekästä toimintaa päivästä toiseen, ja toimeentulon riittäminen kaikkiin elämiskustannuksiin saattoi olla haaste. Arjenhallintaan keskittymisen tärkeys korostuu tässäkin.

H5: ”Sitten ehkä sellainen riskitekijä oli mun asiakkailta se, että tavallinen elämä ja pienehköllä palkalla eläminen on aika niukkaa, eikä se ole mitenkään hirveän hohdokasta.”

Kuntouttava vankityö -ohjelman asunnottomille osallistujille tuetun asumisen mahdollisuuden toinen fokusryhmä nosti esille. Tämän koettiin olevan sekä onnistumista edistävänä tekijä, mutta myös riskinä. Toisaalta soluasunnossa ohjelmaan osallistuvat voivat antaa tärkeää vertaistukea toisilleen, mutta kollektiivisuus saattaa aiheuttaa ongelmia esimerkiksi yhden osallistujan retkahtaessa yhteisessä soluasunnossa. Tällöin päihteellinen elämä tulee omaan kotiin asti, jolloin houkutukset kasvavat entisestään. Lisäksi toisen ohjelmaan osallistuvan retkahminen saattaa järkyttää, jolloin selvin päin olo saattaa muillakin vaikeutua.

Osallistujien selkeän päivärytmin koettiin edistävän onnistumisen mahdollisuutta Kuntouttava vankityö -ohjelmassa kun työtoiminta ja muut kuntoutuspalvelut muodostavat strukturoidun päiväohjelman, jolloin vanhalle elämäntavalle ei riitä aikaa. Toisaalta mielekkään tekemisen löytäminen työn ja kuntoutuksen ulkopuolelle oli monelle ohjelmaan osallistuneelle haastavaa. Ohjelmaan osallistuvilla ei välttämättä ole käsitystä tai kokemusta harrastusmahdollisuuksista. Lisäksi rohkeus ryhtyä johonkin uuteen toimintaan saattaa monelta puuttua, ja usein kaveripiirikin käsittää rikollisia ja päihteellisiä ihmissuhteita. Mielekäs toiminta ja harrastukset ovat jokaiselle tärkeitä työn ohella, sillä ne auttavat jaksamaan arjessa.

H5: ”Mutta niin mun on tosi helppo ymmärtää miten ja miksi ne päihteet tulee siihen takaisin, ellei ole sitä rytmiä tiitättekö? Ja Kuvassa on se hieno puoli että siinä sitä on.”

Toinen fokusryhmä koki haasteena sosiaalitoimen puolelta hitaat menettelytavat, jotka saattavat kuluttaa kuntoutujaa. Viranomaisasiointi saattaa muutenkin olla useille vankilataustai-

sille haastavaa ja ahdistavaa, jolloin asioiden etenemisen hidastuminen saattaa aiheuttaa ylimääräistä huolta. Koko elämän pyöriessä taloudellisten asioiden ympärillä näiden vaikeutumisen vaikuttaa olennaisesti koko elämän ja arjen suunnitteluun. Siviilielämässä esiintyvät haasteet saattavat muutenkin riskeerata ohjelmaan osallistuvan kuntoutusmotivaation, kun haasteita saattaa olla vaikeaa käsitellä.

H6: ”Tänään hän (ohjelman Helsingin kaupungin johtava sosiaalityöntekijä) juuri kertoi et yhden asiakkaan vaateraha-asiassa on nyt kaksi viikkoa kestänyt siellä palvelupisteessä tämä käsittely kun ei löydy vastuutyöntekijää. Että tietysti sitten kun ne asiat tulee aika nopeesti, niin pitäisi olla jotenkin järjestäisesti.. Että kyllä kuitenkin ite pyrki reagoimaan todella nopeasti kaikkiin niihin tilanteisiin, että kyllä siinä oikeasti todella kannatellaan ihmistä eteen päin.”

”Joo, että kyllähän ne asiakkaat saattaa olla ihan eriarvoisessa asemassa riippuen siitä kelle sosiaalityöntekijälle ne (Kuvalliset) joutuu.” (H4)

Arjen sietämisen haastateltavat kokivat yksimielisesti joillekin yksilöille haasteeksi. Yhteiskuntaan sopeutumisen tuoma elämä saattaa osoittautua joillekin kuntoutujille yksitoikkoiseksi ja tylsäksi, mikä saattaa johtaa kuntoutumisprosessin keskeytymiseen jännitystä haettaessa rikollisesta tai päihteellisestä elämästä. Työntekijällä on haastava rooli kohdata tällaiset ajatusmallit ja saada kuntoutuja oppimaan elämään uuden elämäntilanteensa kanssa.

9.8 Kehittämisideat

Lopussa tiedustelin haastateltavien kehittämisideoita Kuntouttava vankityö -ohjelmalle. Ideoita ei tullut monia tai ne saattoivat koskea haastateltavien omia toimipaikkoja. Fokusryhmien kehittämisideat vaihtelivat, mutta fokusryhmien sisällä haastateltavat olivat samaa mieltä toistensa ehdottamista kehittämisideoista.

Ensimmäisen fokusryhmän haastateltavat toivoivat asiantuntijayhteistyön jämäköittämistä kuntoutusta ohjelman parissa tekeville työntekijöille entisestään. Haastateltavat kokivat, että pääosin asiantuntijayhteistyö käsitti ohjelman käytännön toimijoiden koordinaatioryhmän, johon eivät kaikki asiakastyötä ohjelmassa tekevät kuulu. Haastateltavat ehdottivatkin palaverien järjestämistä, missä olisi asiakastyötä tekevät työntekijät edustamassa. Esimerkiksi aloituspalaveria ohjelmaan valikoituneen vangin ja tämän työntekijöiden kanssa ehdotettiin. Eräs huolenaihe oli myös tiedon katoaminen vaihtuvien työntekijöiden myötä, minkä haastateltavat kokivat pystyttävän ennaltaehkäisevän yhteistyön jämäköittämisellä.

H3: ”Kyllä, ja tämä ohjelmakin kun on kestänyt niin kauan niin välillä sellasta (yhteistyötä) on varmasti tarvetta jämäköittääkin. Että nyt olisi ehkä aika..

Kuntouttava vankityö -ohjelman päihdekuntoutuksen ensimmäinen fokusryhmä koki kohtaavan haasteita tulevaisuudessa. A-klinikan uudistunut yksilötyökäytäntö koettiin ongelmaiseksi ohjelman kannalta tulevaisuudessa, sillä käytännön mukaisesti A-klinikan työntekijöillä olisi mahdollista toteuttaa yksilötyötä vain vuoden ajanjakson ajan. Kuntouttava vankityö -ohjelman osallistujien kuntoutustarpeiden ollessa niin suuria saattavat he tarvita useampienkin vuosien kuntoutusta. Tästä syystä haastateltavat kokivat, että joitakin muita päihdepalveluja A-klinikan lisäksi olisi hyvä Kuntouttava vankityö- ohjelmassa pohtia osallistujan palvelumiseksi.

Tiedotusta ohjelmasta niin työntekijöille kuin vangeillekin kaivattiin yksimielisesti lisää. Eri-tyisesti sosiaalitoimen piirissä ohjelmaan osallistuvat ovat usein jaettu eri työntekijöille, joilla tietämys ohjelmasta saattaa olla vähäistä. Haastateltavien mukaan ideaalia olisi, että Kuntouttava vankityö -ohjelmaan osallistuneet kuntoutuajat jaettaisiin samoille työntekijöille. Keskitetyt työntekijän parantaisivat kuntoutustyön laatua sekä helpottaisi kuntoutujan asiointia sosiaalitoimessa.

H4: ”Sen takia ihan hyvä olisi että olisi keskitetty palvelu. Et työntekijätkin tietäisi mikä tää Kuva on.”

H6: ”Tai edes että olisi yksi työntekijä, jonka kautta ne asiakkaat sitten kulkisi muille työntekijöille. Sitä justiin tänään mietin, kun -- sanoi että on ollut todella vaikea saada niitä asiakkuuksia liikkeelle ja ettei sitten kuitenkaan tulisi liikaa niitä esteitä asiakkaille.. Jaksaisi olla sitoutuneita. Pitäiskö sitten olla joku nimetty työntekijä, jolla on joku käsitys asiasta, että voisi omassa palvelupisteessä viedä sitä asiaa jos se ei muuten hoidu, jollei sitten saa ihan omaa yksikköä?”

10 Johtopäätökset

Tässä luvussa pyrin vastaamaan tutkimuskysymyksiini, joiden tarkoituksena oli tarkastella millaista kuntoutustyötä kuntoutusjatkumoiden työntekijät tekivät ja millaiseksi asiantuntijayhteistyö koettiin Kuntouttava vankityö -ohjelmassa.

10.1 Kuntouttava vankityö- ohjelman toimivuus

Kuntouttava vankityö -ohjelma todettiin haastateltavien toimesta toimivaksi kuntoutusohjelmaksi. Erityisen toimivan ohjelmasta tekee eri asiantuntijoiden välinen yhteistyö ja kuntoutusjatkumo siviiliin. Ohjelmassa luotu asiantuntijoiden yhteistyöverkosto mahdollistaa katkeamattoman moniammatillisen kuntoutusketjun, jossa paneudutaan kaikkiin oleellisiin vankilataustaisen ihmisen ongelma-alueisiin. Kuntoutujalla ollessa monenlaisia kuntoutustarpeita tulee kuntoutujan kokonaisuus hahmottaa kuntoutuspalveluidentuottajien tahoilta. Kuntoutus vaatii onnistuakseen kuntoutujan voimavarojen ja tarpeiden kokonaisvaltaisen kartoittamisen. Kuntoutujan monialaiset kuntoutustarpeet ovat oleellisesti liitoksissa toisiinsa, sillä joidenkin kuntoutustarpeiden jäädessä huomiotta täysivaltainen kuntoutuminen ei ole mahdollista. Kuntoutustarpeiden toteutuminen puolestaan tukee toisiansa. (Järvikoski & Härkäpää 2009: 23.) Esimerkiksi pitkäaikainen asunnottomuus on saattanut laukaista kuntoutujalla päihdeongelman, jolloin kuntoutujalla on jo kaksi kuntoutustarvetta. Päihdeongelmaan on lähes mahdollonta paneutua kuntoutustyössä, mikäli asunnottomuuteen liittyvää kuntoutustarvetta ei huomioida.

Kuntoutusjatkumo vapautumisen jälkeen on oleellinen tekijä Kuntouttava vankityö -ohjelman toimivuudessa, jolloin ohjelmaan osallistuva saa vielä vapautumisensa jälkeen tukea kuntoutuspalveluidentuottajilta. Karsikas (2005) kirjoittaakin, että kuntoutuksen toimivuuden kannalta rikosseuraamusasiakkailta tärkeää on kuntoutusjatkumon turvaaminen siviilissä. Vankilataustaisista kuntoutujista puhuttaessa heidän kuntoutustarpeensa muodostavat usein kokonaisvaltaisesti koko elämään liittyvät muutostarpeet. Elämänmuutos voi osoittautua vankilan jälkeen hankalalta ilman tarvittavaa tukea siviilin kuntoutuspalveluidentuottajilta. Karsikas vielä painottaa yhteistyön luomista kunnan kuntoutuspalveluihin kuntoutusjatkumoiden turvaamiseksi, mikä juuri toteutuu Kuntouttava vankityö -ohjelmassa.

Kuntoutujan motivaation on todettu vaikuttavan positiivisesti kuntoutustulokseen. Kuntoutusmotivaatio on suhteessa kuntoutujan tarpeisiin, jolloin kuntoutujan tulisi sisäistää omat kuntoutustarpeensa ja haluta toimia niiden mukaisesti. Motivaatio antaa kuntoutujalle voimia edetä kohti kuntoutustavoitteitaan. (Järvikoski & Härkäpää 2009: 165.) Ohjelmasta saatuja hyviä tuloksia selittää toisaalta hyvin valikoituneet osallistujat, joilla on ollut tarvittava motivaatio ohjelmassa pärjäämiseen. Nuoret vangit eivät usein ohjelmaan sovi, sillä heillä ei ole tarvittavaa kyllästymistä rikolliseen ja päihdeettömään elämään, mikä on pääsyy ohjelmaan valikoituneiden motivaatioon. Ohjelmaan hakijoiden motivaatiota tarkastellaan paljon hakemisvaiheessa, jolloin vankilan sosiaalityöntekijä ja Helsingin kaupungin sosiaaliviraston johtava sosiaalityöntekijä haastattelevat hakijat. Vääristä motiiveista ohjelmaan on haastavaa päästä, joten usein ohjelmaan päässeiden taustalla on edes pieni toive toisenlaisesta elämäntavasta.

10.2 Kuntoutuksen tavoitteet Kuntouttava vankityö -ohjelmassa

Kuntoutuksen tavoitteena on kuntoutujan toimintaedellytysten parantaminen. Kuntoutujilla on jokin toimintaedellytyksiin liittyvä rajoite, joka voi olla niin fyysinen, psyykinen kuin sosiaalinenkin. (Rantanen 2009: 107.) Toimintaedellytysten rajoitteet rajoittavat usein kuntoutujan tasa-arvoista yhteiskuntaan sopeutumista, jolloin kuntoutuksen yhdeksi tavoitteeksi muodostuukin yhdenvertaisten mahdollisuuksien luominen yhteiskunnassa. (Kemppainen 2007: 77.) Kuntouttava vankityö -ohjelman tavoitteet tulevat pääosin sen rakenteista. Ohjelma pyrkii luomaan sen osallistujille edellytyksiä päihitteettömään ja rikoksettomaan elämään sekä lisäämään heidän työtoimintakykyään työhönkuntoutuksen kautta (Kuntouttava vankityö 2011). Näin ollen ohjelmaan osallistuvilla on sosiaaliseen toimintakykyyn liittyviä rajoitteita, joihin kuntoutustyössä pyritään vaikuttamaan. Tosin ammattialoittain ohjelmaan osallistuneille määritellään tarkemmat alatavoitteet ohjelman suurien tavoitteiden tukemiseksi.

Arjenhallinta ja sen sietäminen ovat merkittäviä tavoitteita ohjelmassa. Merkittävälle osalle ohjelmaan osallistuneita tavallinen, työssäkäyvän arki saattaa tuntua pitkästyttävältä vanhaan elämäntapaan verrattuna. Jännityksenhakuisuus saattaa olla syy, miksi kuntoutus keskeytyy. Arjenhallinta käsittää niin arjen sietämisen kuin taloudellisten ja asumiseen liittyvien asioiden hallitsemisen. Vuokranmaksu ajallaan, toimeentulon riittäminen elämiseen ja omaehtoinen arjessa selviytyminen ovat merkittäviä arjenhallinnan osa-alueita. Tärkeää on myös huomioida vankilataustaisten kyvyt selviytyä elämiseen ja arkeen liittyvissä asioissa kuten esimerkiksi asumisen taidot. Puutteellisuudet perinteisissä elämiseen liittyvissä taidoissa saattaa olla pitkän laitostai vankilahistorian sekä rikollisen, erilaisen elämäntavan seurauksia. Kuntouttava vankityö -ohjelman osallistujilla ei usein ole kokemusta normaalista yhteiskunnassa toimimisesta.

Kuntouttava vankityö -ohjelman pyrkiessä osallistujiensa päihitteettömyyteen ja rikoksettomuuteen tulee kuitenkin tavoitteiden asettelun lähteä osallistujista itsestään. Ohjelmaan osallistuvan tulee haluta päihitteettömyyttä ja rikoksettomuutta elämälleen, sillä muuten ohjelmaan hakeudutaan vääristä motiiveista, ja tällöin kuntoutumisen loppuun suorittaminen on epätodennäköistä. Tärkeää ohjelmaan osallistujan on asettaa pieniä välitavoitteita kuntoutukselleen, sillä ohjelmasta tulevat päätavoitteet ovat suuria ja vain pitkällä aikavälillä saavutettavia. Osallistuja saattaa turhautua tavoitteiden tuntuessa saavuttamattomilta, jolloin pienten osatavoitteiden merkitys osallistujan elämässä on suuri. Tällöin osallistuja saa tärkeitä onnistumisen kokemuksia pienempiä tavoitteita saavuttaessaan ja usko omaan itseensä ja muutokseen vahvistuvat. Ennen kaikkea on myös tärkeää puhua unelmista, joita kohti ohjelmaan osallistuvat haluaisivat pyrkiä.

10.3 Kuntouttava vankityö -ohjelmaan osallistuvat kuntoutujina

Vangit edustavat hyvin ongelmaista väestönosaa, jolla on merkittäviä hyvinvointipuutteita. Näitä vankien kuntoutustarpeita arvioidaan aktiivisesti vankeusaikana, ja niihin pyritään tarttumaan kohdentamalla vangeille tarpeidensa mukaisia toimintoja. (Karsikas 2005.) Vankien monialainen problematiikka käsittää usein alentuneen työ- ja toimintakyvyn sekä päihde- ja sosiaaliset ongelmat. Myös mielenterveysongelmat saattavat osiltaan selittää vankien toimintakyvyn heikentymistä. (Kananoja, Lähteinen & Marjamäki 2010: 252-253.) Kuntouttava vankityö -ohjelmaan osallistuvat kuten myös muut vankilataustaiset muodostavat haastavan kuntoutujaryhmän moniongelmaisuuksensa vuoksi. Usein ongelmat ulottuvat laajalti elämän eri osa-alueille ja kuntoutujan elämäntapoihin, käyttäytymismalleihin ja persoonallisuuteen. Tästä syystä myös kuntoutumisprosessi vie runsaasti aikaa ja vaatii työntekijältä kokonaisvaltaista kuntoutusprosessin kartoittamista.

Kuntouttava vankityö -ohjelmaan osallistuneet vangit ovat usein vakavasti päihdeongelmaisia ja pitkän rikollisen historian omaavia. Useimmat osallistujat ovat keski-ikäisiä useampia vankilavuosia ja -kertalaisuuksia suorittaneita. Ohjelmaan osallistuvien sosiaaliset verkostot on todettu valitettavan vähäisiksi, samoin kuin suurimmalla osalla on puutteellinen koulutus- ja ammattitaita. Heillä on usein alentunut työtoimintakyky, johon Kuntouttava vankityö -ohjelma nimenomaisesti pyrkiikin vaikuttamaan. Nämä ominaisuudet ovat tehneet Kuntouttava vankityö -ohjelman osallistujista syrjäytyneitä ja monipuolisen kuntoutuksen tarpeessa olevia, sillä edellä mainittuihin puutteellisuuksiin on tärkeää puuttua kuntoutuksen onnistumiseksi.

Ohjelmaan osallistuneet ovat eläneet pitkään rikollista elämää, jolloin käyttäytymis- ja ajattelumalleihin on juurtunut rikollisia elementtejä. Näiden rikkomisen edistää osallistujien kuntoutumista, mutta tyhjiön täyttäminen toisenlaisilla malleilla on haastavaa. Erityisesti rikollinen elämäntapa näkyy osallistujien heikentyneenä toimintakyknä arkisissa asioissa ja yhteiskunnan ”normaalissa” toiminnassa. Ohjelman parissa tehtävässä kuntoutustyössä on tärkeää korostaa osallistujan voimavaroja ja omia kykyjä, mutta haasteen tuo osallistujien kyvykkyyden liittyvän oleellisesti rikolliseen elämäntapaan. Usein myös osallistujien koko persoonallisuus on muokkautunut vuosikymmenien mittaisen rikostaustan seurauksena, jolloin kuntoutusprosessin onnistuminen vaatii eräänlaista persoonan muuttamista.

Kuntouttava vankityö -ohjelman osallistujiin kohdistettiin normaalia enemmän resursseja työntekijöiden tahoilta. Tapaamisia ja yhteydenpitoa saattoi olla enemmän kuin muiden asiakkaiden kanssa. Toisaalta moniongelmaisuuksensa vuoksi ohjelmaan osallistuneet tarvitsevat paljon kannattelua ja tukea työntekijöiltään.

Kuntouttava vankityö -ohjelmaan osallistuneet osoittautuivat hyvin motivoituneiksi elämänmuutokseen. Toisaalta vaikka viranomaisvastaisuutta saattaakin esiintyä ovat osallistujat valmiita käsittelemään ongelmiaan kuntoutustavoitteiden saavuttamiseksi.

10.4 Räättälöity kuntoutustyö Kuntouttava vankityö -ohjelmassa

Kuntoutus Kuntouttava vankityö -ohjelmassa on sosiaalista kuntoutusta. Siinä pyritään vaikuttamaan osallistujan sosiaaliseen toimintakykyyn keskittymällä osallistujien työkyvyn parantamiseen, päihdeongelman hoitamiseen, velka- ja talousasioiden selvittämiseen sekä asunnotomuuteen puuttumiseen ja asumisenaidoissa tukemiseen. Näin ollen Kuntouttava vankityö -ohjelmassa pyritään vaikuttamaan kaikkiin sellaisiin elämän osa-alueisiin, joissa vankilataustaisilla on usein ongelmia.

Kuntouttava vankityö -ohjelmassa tehtävä kuntoutustyö on kokonaisvaltaista. Se on paitsi monien eri ammattiryhmien yhteistyön tulosta, mutta myös eri aloihin erikoistuneet kuntoutustahot pyrkivät tekemään kuntoutustyötään laaja-alaisesti oman alansa ulkopuolelle. Monialaisuus ja moniammatillisuus ovatkin kuntoutuksen onnistumisen avainelementtejä erityisesti moniongelmaisilla kuntoutujilla (Järvikoski & Härkäpää 2009: 23). Esimerkiksi päihdeongelmaan puuttumista huomioimatta kuntoutujan muuta problematiikkaa on mahdotonta. Kuntoutustyötä ohjelmassa tekevät työntekijät käsittelevät yksilötapaamisissaan muitakin kuin heidän työhönsä kuuluvia asioita ja ongelmia ohjelmaan osallistuvien kanssa. Näin ollen koko kuntoutujan sosiaalinen ympäristö on otettava huomioon kuntoutuksessa, sillä kuntoutustarpeet ilmenevät aina jossakin sosiaalisessa kontekstissa (Lahti & Pienimäki 2007: 137; Metteri & Haukka- Wacklin 2007: 53-54). Haastateltavien puheenvuoroista korostuikin juuri työnkuvan laajentaminen muille aloille kuntoutujan palvelemiseksi. Haastateltavien puheenvuoroista pystyikin päättämään, että on tärkeää pystyä laajentamaan omaa työnkuvaansa kuntoutujan palvelemiseksi. Toisaalta Kuntouttava vankityö -ohjelman asiantuntijaverkosto mahdollistuu omaan alaan keskittymisen.

Kuntoutustyötä tehdään ohjelmassa kognitiivisesta lähtökohdasta käsin. Rikollisuudesta on usein tullut ohjelmaan osallistuville elämäntapa, mihin ajatusmaailma on olennaisesti kytkeytynyt. Tästä syystä kuntoutuksen alkaminen edellyttää rikollisen ajatusmaailman rikkomista, sillä se ohjaa osallistujien toimintaa. Päähteettömyyteen ja rikoksettomuuteen on vaikea tähdätä, mikäli ajatukset kannustavat juuri päinvastaiseen toimintaan.

Kaikki haastateltavat kertoivat muokkaavansa työtapaansa kuntoutujan mukaan Kuntouttava vankityö -ohjelmassa, jolloin mitään tiettyä sapluunaa haastateltavat eivät kokeneet noudattavan. Ilmiöstä puhutaan reflektiivisenä ammatillisuutena. Räättälöinnillä mahdollistetaan kuntoutujan tarpeiden, tavoitteiden ja toiveiden huomioon ottaminen. Näin ollen työntekijät

refleктоivat omaa työtapaansa jokaisessa kuntoutustilanteessa kuntoutujan yksilöllisten piirteiden mukaisesti (Karvinen 1999). Reflektiivisessä ammatillisuudessa työntekijä juuri tarkastelee omia toimintamallejaan kriittisesti suhteessa kuntoutujaan eikä juurru tiettyyn sapoluunaan. Itseään refleктоiva ammattilainen on näin ollen kykeneväinen muuttamaan toimintatapojaan kuntoutujan tarpeiden ja tavoitteiden mukaisesti. Tällainen refleктоintikyky mahdollistaa varsin yksilöllisen kuntoutusprosessin. (Rantanen 2009: 114-115.)

Lisäksi Kuntouttava vankityö -ohjelmassa on tärkeää korostaa erityisesti sosiaaliselle kuntoutukselle tyypillistä kuntoutujan omaa toimijuutta, sillä vankiryhmässä esiintyvä skeptisyys viranomaisia ja työntekijöitä kohtaan ei anna tilaa muunlaiselle työskentelylle. Kuntoutujan subjektiivisuuden tukeminen on kuntoutusprosessissa oleellista. Kuntouttava vankityö -ohjelman keskittyessä sosiaaliseen kuntoutukseen kuntoutujan oma osallisuus on erittäin tärkeää. Sosiaalisella kuntoutuksella pyritään kuntoutujan elämänhallinnan parantamiseen, jolloin kuntoutujan oma osallisuus kuntoutusprosessissaan kohottaa itsetuntoa ja antaa vastuuta omasta elämästään. (Taruvuori 2010: 63.) Vieraan työntekijän valmiiksi sanelemia toimintamalleja ja tavoitteita ei voi odottaa kuntoutujan noudattavan. Vaikka suuret tavoitteet kuten päihitteetömyys ja rikoksettomuus tulevat Kuntouttava vankityö -ohjelman rakenteista tulee ohjelmaan osallistujan luoda itse omat alatavoitteensa ja unelmansa elämälleen.

Työntekijöiden tekemä motivointityö on myös tärkeää kuntoutustyössä. Ohjelmaan osallistuvat vangit ovat pääsääntöisesti hyvin motivoituneita, mutta motivaation ylläpitäminen saattaa osoittautua haastavaksi vangin vapauduttua, mihin juuri työntekijän panostusta tarvitaan. Tällöin toimintaympäristö ja kuntoutuksen luonnekin muuttuu, kun velvoitetta osallistua kuntouttavaan toimintaan ei vapautumisen jälkeen ole. Lisäksi vapautuminen saattaa muutenkin olla ohjelmassa olevalle stressaava kokemus, kun siviiliin tuomat haasteet ovat usein suurempia kuin vankilassa koetut. Näin ollen päihitteetömyydestä ja rikoksettomuudesta kiinni pitämisestä tulee haasteellisempaa houkutustenkin ollessa ympärillä jatkuvasti.

10.5 Työntekijän ja kuntoutujan välinen suhde kuntoutustyön perustana

Kuntouttava vankityö -ohjelmaan osallistuneilla, kuten muillakin vankilataustaisilla, saattaa usein esiintyä skeptisyyttä viranomaisia ja työntekijöitä kohtaan. Kuntoutustyön on alettava tämän jännitteen rikkomisella työntekijän ja ohjelmaan osallistuvan välillä. Vankilataustaisien on usein vaikea käsitellä asioitaan työntekijöiden kanssa, sillä usein käsiteltävät aiheet ovat hyvin henkilökohtaisia. Tällaista lähtökohtaa ei helpota osallistujien varautuneisuus ja epäluottamus työntekijöitä kohtaan.

Vuorovaikutussuhde ohjelmaan osallistuvan ja työntekijän välillä on elintärkeä kuntoutuksen onnistumiseksi Kuntouttava vankityö- ohjelmassa. Kuntoutujalle osoitettu kunnioitus ja arvostus

tus ovat kuntoutuksen perusta. Vuorovaikutustilanteessa työntekijän tulee huomiota kuntoutujan tilanne ja oma perustehtävä. (Vilén, Leppämäki & Ekström 2008: 17.) Henkilökohtaisten, vaikeiden asioiden läpikäyminen on mahdotonta, mikäli työntekijä ei ole yhdessä osallistujan kanssa luonut turvallista ja luottamuksellista vuorovaikutussuhdetta. Hyvä tapa edistää työntekijän ja kuntoutujan välistä suhdetta on dialogin käyttäminen kuntoutustyössä. Dialogissa osapuolet käyvät avointa ja toista kunnioittavaa vuoropuhelua. Tarkoituksena on nimenomaan korostaa dialogin osapuolten subjektiutta. Työntekijän osoittaessa aktiivista kuuntelua voivat he yhdessä kuntoutujan kanssa tuottaa tietoa ja jakaa kuntoutuksen asiantuntijuuden. (Järvinen 2007: 11.) Osallistujan subjektiuden korostaminen näkyy siis myös vuorovaikutuksessa, sillä osallistujalle pitää antaa mahdollisuus tuoda kuntoutustilanteeseen ne aiheet käsiteltäviksi, mitkä kokee sillä hetkellä tarpeellisiksi käsitellä. Työntekijä voi ohjata osallistujaa eri aiheisiin, mutta ei voi pakottaa. Tämä tukee osallistujan omaehtoista kuntoutumista.

Työntekijänä on tärkeää osoittaa ymmärtävänsä, kuuntelevansa ja tukevansa. Vankilataustaisilla kuntoutujilla saattaa usein olla rankkoja aiheita käsiteltävinään, jolloin työntekijän on tärkeä osoittaa kuuntelevansa ja olla empaattinen. Työntekijä pystyy käytöksellään edistämään runsaasti luottamussuhteen syntymistä. Parhaimmillaan työntekijä-kuntoutuja-suhteesta voi tulla kuntoutujan voimavara, jolloin kuntoutuja tukeutuu työntekijäänsä muissakin asioissa kuin niissä, jotka liittyvät työntekijän alaan.

10.6 Asiantuntijayhteistyö

Asiantuntijayhteistyö on niin kuntoutujaa kuin työntekijöitäkin palveleva työnmuoto. Sen tarkoituksena on jakaa tietoja, kokemuksia ja toimivaltaa yhteistyötahojen kesken. Näin ollen kuntoutujan kuntoutusprosessiin osallistuvat työntekijät pysyvät jatkuvasti ajan tasalla kuntoutujan tilanteesta. Näin ollen työntekijät välttävät tekemästä myös päällekkäistä työtä. (Niotala 2011: 21-22.) Asiantuntijayhteistyö mahdollistaa kuntoutujan kokonaisvaltaisen kuntouttamisen kuntoutujan yksilöllisten tarpeiden mukaisesti, mutta on myös merkittävä apu kuntoutustyötä tekeville työntekijöille, kun kuntoutustyö on jaettu asiantuntija-aloittain. Kuntouttava vankityö-ohjelmassa asiantuntijayhteistyö koettiin toimivaksi työmenetelmäksi.

Asiantuntijayhteistyö vaatii yhteistyötaitoja toimiakseen. Yhteistyökumppaneiden välinen luottamus ja avoimuus, mutta samalla jämähkyys mahdollistavat toimivan yhteistyön. Asiantuntijaverkoston tulee uskoa toistensa toimintaan ja tietää, että kuntoutujan tarpeet tulee hoidetuksi toisten asiantuntijoiden taholta. Tällöin asiantuntijat eivät lähde kuntouttamaan asiantuntija-alueensa ulkopuolelta tietäessään, että kuntoutujan tarpeisiin vastataan toisten asiantuntijoiden taholta. Haasteeksi asiantuntijayhteistyössä saattaaakin osoittautua pitäytyminen vain omalla asiantuntija-alallaan moniongelmaisen kuntoutujan kohdatessa, jolloin

työntekijälle saattaa syntyä halu tyydyttää kaikki kuntoutujan kuntoutustarpeet. (Isoherranen, Rekola & Nurminen 2008: 16-17.)

Kuntouttava vankityö -ohjelmassa asiantuntijayhteistyö on työntekijöille voimavara selkeytensä vuoksi. Ohjelman moniongelmaiset osallistujat saavat tarpeidensa mukaista kuntoutusta eri kuntoutustahojen asiantuntijoilta, mutta myös työntekijöillä on selkeä kuva omasta roolistaan kuntoutusprosessissa. Osallistujat tietävät keneen työntekijään olla yhteydessä erilaisten kysymysten ilmaantuessa, mutta ennen kaikkea työntekijät tietävät kelle delegoida kuntoutustyötä oman asiantuntijuutensa ulkopuolelle ulottuvissa asioissa. Näin ollen työntekijät pysyvät täysin keskittymään oman asiantuntijuutensa mukaisiin työtehtäviin kuin työnkuvaan kuulumattomaan ei mene aikaa.

11 Pohdinta

Opinnäytetyöni keskeisin tulos on, että Kuntouttava vankityö -ohjelmassa siviilissä tehtävä kuntoutustyö on hyvin kattavaa. Vankilataustaiset muodostavat hyvin moniongelmaisen kuntoutujaryhmän, jolloin yhteen kuntoutustarpeeseen on mahdotonta puuttua ottamatta huomioon muita. Opinnäytetyöni antaa myös osviittaa kuntoutusjatkumoiden tärkeydestä. Tekeissäni haastatteluissa vankilassa aloitettu kuntoutustyö sai arvostusta, mutta tutkimuksien (Karsikas 2005 ym.) ja haastateltavien mukaan vankilakuntoutuksella ei välttämättä ole tarpeeksi kantavuutta siviilissä.

Opinnäytetyöni osoittaa asiantuntijayhteistyön merkitystä rikosseuraamusalalla. Palveluidentuottajien välinen yhteistyö on kuntoutukselle elinehto, jotta se voisi jatkua saumattomana ja palvella kuntoutujan tarpeita. Kuntouttava vankityö -ohjelma on saumattoman kuntoutusprosessin malliesimerkki. Se tarjoaa motivoituneelle osallistujalle mahdollisuuden jatkaa onnistunutta kuntoutumistaan myös vapautumisen jälkeen, mikäli osallistuja on siihen edelleen halukas. Kuntouttava vankityö -ohjelmassa yhteistyö muodostuu alojensa asiantuntijoista, jotka tuntevat toimenkuvansa ja roolinsa kuntoutustyössä.

Kuntoutusjatkumoiden löytäminen vankilasta vapautuvalle on usein haastavaa. Varsinkin kuntoutuksen saumaton jatkuminen luo suuria haasteita, sillä kuntoutusjatkumoiden löytäminen vapautumisen jälkeen on usein vankilatyöntekijän ja vangin omalla vastuulla. Vankilan työntekijöiden ylityöllistyminen vaikeuttaa tätä entisestään. Vankilasta vapautuminen on useille vangeille kriittinen vaihe, kun edelleen monet vapautuvat yhteiskuntaan huono-osaisina vailla asuntoa, työpaikkaa tai koulutusta. Merkittävällä osalla suomalaisista vangeista on myös päihdeongelma, mikä lisää vapautumiseen liittyviä riskejä entisestään. Vankilassa selvin päin ole-

minen on helpompaa vankilaolojen, rajoitusten ja jatkuvan valvonnan vuoksi, mutta siviiliin palatessa rajat poistuvat ja houkutukset lisääntyvät.

Kuntien budjettisäästöt vaikeuttavat kuntoutusjatkumoiden luomista entisestään, sillä esimerkiksi laitospalveluihin päihdehoitopaikkoihin saattaa päihdeongelmaisen olla vaikea päästä kunnalle aiheutuvien kustannusten vuoksi. Avokuntoutus on kunnalle halvempaa, mutta se ei välttämättä riitä eniten sosiaalista kuntoutusta tarvitseville. Toisaalta saumatonta pääsyä avokuntoutustahojen piiriinkään ei välttämättä ole saumatonta, mikäli vanki ei pääse asioitaan hoitamaan vankilasta käsin. Vapaudesta kuntoutuspaikkoihin omatoiminen hakeutuminen vaatii puolestaan jo entiseltä vangilta motivaatiota ja vahvaa tahtoa. Toisille viranomaisasiointi voi muuten olla vaikeaa, jolloin kuntoutukseen hakeutuminen jää vahvasta motivaatiosta riippumatta tekemättä. Tästäkin näkökulmasta olisi erittäin tärkeää luoda vapautuvalle vangille kuntoutusjatkumoa siviilistä.

Kuntouttava vankityö -ohjelmasta tekee erityisen juuri sen vapausaikaan ulottuva monipuolinen kuntoutus, mikä on mahdollistettu erilaisin yhteistyösopimuksin. Ohjelmaan osallistuvat saavat tarpeidensa mukaista kuntoutusta niin vankeusaikana kuin sen jälkeenkin. Työhönkuntoutuksellisen näkökulman voisi kuvitella olevan vangeille mielekäästä kuntouttavaa toimintaa, sillä se on fyysistä ja liikkuvaista. Erilaiset keskittymis- ja oppimisvaikeudet ovat hyvin yleisiä vankipopulaatiossa, jolloin esimerkiksi opiskelumuotoinen toiminta saattaa osoittautua toisille epämieluisaksi. Ohjelma edustaa kokonaisvaltaista sosiaalista kuntoutusta, ja tutkimukset osoittavat sen toimivan juuri laaja-alaisuutensa vuoksi (mm. Vaakanainen 2012). Kuntouttava vankityö -ohjelmassa keskitytään juuri oleellisiin sosiaalisiin ongelmiin, joita vankilataustaisilla usein on: työkykyyn, päihdeongelmiin, asunnottomuuteen ja velka-asioihin.

Opinnäytetyöni tutkimustulokset ovat yleistettävissä sillä osin, että kuntoutujien monet kuntoutustarpeet tarvitsevat kokonaisvaltaisen kuntoutuksen. Kuntoutustyötä voidaan tehdä joko palveluidentuottajien organisaatioiden sisällä laaja-alaisesti tai asiantuntijayhteistyöhön turvautuen. Kuntoutujalla ollessa monia kuntoutustarpeita on mahdotonta alkaa kuntouttamaan vain yhtä osa-aluetta.

Vaakanaisen (2012) osaksi Helsingin kaupungin sosiaaliviraston arviointijulkaisua tekemässä opinnäytetyössä korostui työntekijän ja ohjelmaan osallistuvan välinen vuorovaikutus Kuntouttava vankityö -ohjelmassa. Sama elementti korostui myös omassa opinnäytetyössäni, joten sen voidaan päätellä olevan merkittävä kuntoutumisen edistäjä. Kuntoutujan kohtaaminen määrittää paljon, miten kuntoutus tulee etenemään. Vankilataustaisen kuntoutujaryhmän huomioon ottaen työntekijän kyky kohdata kuntoutuja kunnioittaen ja ymmärtäen on koko kuntoutuksen perusta.

Ohjelma toiminnan lisääntyessä Kuntouttava vankityö -tyyppiselle kuntoutusohjelmaa voisi olla muuallakin käyttöä. Toisaalta haasteen muodostaa sellaisen vankilan löytäminen, joka sijaitsisi sellaisessa kunnassa tai kaupungissa, josta on runsaasti vankeja vankiloissa. Nykyään vain Helsingissä toimiva Kuntouttava vankityö -ohjelma on juuri mahdollistettu edellä mainituin edellytyksin, mutta myös ennen kaikkea kaupungin yhteistyön turvin. Yhteistyökumppaneiden muodostaminen siviilistä olisi muutenkin vankiloille tärkeää kuntoutusjatkumoiden turvaamiseksi.

Lähteet

Ahonen, J. 2005. Päihdehuoltoa rakentamassa. A-klinikkasäätiö 1955-2005. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Aalto, A.-M., Hurri, H., Järvikoski, A., Järvisalo, J., Karjalainen, V., Paatero, H., Pohjolainen, T. & Rissanen, P. Toim. 2002. Kannattaako kuntoutus? Asiantuntijakatsaus eräiden kuntoutusmuotojen vaikuttavuuteen. Raportteja 267. Saarijärvi: Stakes.

A-klinikka. 2013. Keskusteluterapiat. Viitattu 27.3.2013. <http://www.a-klinikka.fi/hoitopalvelut/hoitomenetelmat/keskusteluterapiat>

A-klinikkasäätiö. 2011. Vuosikertomus 2011. Viitattu 27.3.2013. <http://www.a-klinikka.fi/sites/default/files/quickuploads/file/vuosikert11.pdf>

Bonta, J. 2003. Rikoksenteikijöiden kuntouttaminen - tutkimuksesta käytäntöön. Teoksessa What Works- Mikä toimii vankeinhoidossa ja kriminaalihuollossa?

Eskola, J. & Suoranta, J. 2005. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Isoherranen, K., Rekola, L. & Nurminen, J. 2008. Enemmän yhdessä - moniammatillinen yhteistyö. 1.painos. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy.

Järvinen, M-K. 2007. Asiakas-työntekijäsuhteen dialoginen arviointi kriminaalihuollossa. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2007. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.

Kananoja, A., Lähteinen, M. & Marjamäki, P. Toim. 2010. Sosiaalityön käsikirja. Toinen uudistettu painos. Tallinna: Tietosanoma Oy.

Karjalainen, V. 2007. Yksilöllistymiskehitys muuttaa kuntoutusta - mutta miten? Teoksessa Kuntoutus kanssamme: Ihmisen toimijuuden tukeminen. Karjalainen, V. & Vilkkumaa, I. Toim. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Karsikas, V. 2005. Selvinpäin olostaa tulee hyvä fiilis. Päihdeongelmaisten vankien voimaantuminen. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 3/2005. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.

Karvinen, S. 1996. Hajoaako sosiaalityö- havaintoja sosiaalityön ammatillisesta asiantuntijuudesta. Teoksessa Moniammatillisuus ja sosiaalityö. Metteri, A. Toim. Helsinki: Oy Edita Ab.

- Kaurala, M. & Kylämarttila, V. 2010. Rangaistuksesta vapautuvan kuntoutujan asema. Kriminaalihuollon tukisäätiön raportteja 2/2010. Helsinki: Kopio Niini Oy.
- Kempainen, E. 2007. Kuntoutuksen tavoitteet, keinot ja oikeusluonne. Teoksessa Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen. Karjalainen, V. & Vilkkumaa, I. Toim. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Kokko, R-L. 2003. Asiakas kuntoutuksen yhteistyöryhmässä. Institutionaalisen kohtaamisen jännitteitä. Kuntoutussäätiö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Kuntouttava vankityö vuonna 2009. Toimintakertomus. Viitattu 23.3.2013. RTF-dokumentti. Linkki [www-sivulta <http://www.hel.fi/hki/sosv/fi/asunnottomien_palvelut/hankkeet/kuva >](http://www.hel.fi/hki/sosv/fi/asunnottomien_palvelut/hankkeet/kuva)
- Kuusisto, K. 2009. Päihderiippuvuudesta toipumisen eri reitit. Teoksessa Irti päihdeongelmista. Tammi, T., Aalto, M. & Koski-Jännes, A. Toim. Porvoo: WS Bookwell.
- Lahti, J. & Pienimäki, A. 2007. Päihdekuntoutus rakentuu sosiaaliselle perustalle. Teoksessa Kuntoutus kanssamme - Ihmisen toimijuuden tukeminen. Karjalainen, V. & Vilkkumaa, I. Toim. Vaajakoski: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Liukko, E. 2006. Kuntouttavaa sosiaalityötä paikantamassa. SOCCAn ja Heikki Waris- instituutin julkaisusarja 9/2006. Yliopistopaino.
- McLellan, T. 2002. Have we evaluated addiction treatment correctly? Implications from a chronic care perspective. *Addiction* 97 (3), 249-252.
- Metteri, A. 2000. Sosiaalityön vaikeiden tilanteiden tutkiminen. Asiantuntijatyön moraalit ja politiikka. Teoksessa Sosiaalityön tutkimus. Karvinen, S., Pösö, T. & Satka, M. Toim. Jyväskylä: SoPhi.
- Metteri, A. & Haukka-Wacklin, T. 2007. Sosiaalinen tuki kuntoutuksen ytimessä. Teoksessa Kuntoutus kanssamme - Ihmisen toimijuuden tukeminen. Karjalainen, V. & Vilkkumaa, I. Toim.
- Morgan, D. 1997. Focus groups as qualitative research. Second edition. Qualitative research methods series 16. California: SAGE Publications, Inc.
- Mönkkönen, K. 1996. Asiantuntijasta asiantutkijaksi. Teoksessa Moniammatillisuus ja sosiaalityö. Metteri, A. Toim. Helsinki: Oy Edita Ab.
- Nietola, V. 2011. Väkivaltatyö asiantuntijayhteistyönä. Lisensiaatin tutkimus. Helsinki: Diakonia- ammattikorkeakoulu.
- Parikka, U-R. 2011. Vuorovaikutustaidoista työyhteisössä. Itä-Suomen yliopisto. Työ- ja organisaatiopsykologia. Benefice Oikeuspalvelu Oy:n materiaaleja. Viitattu 9.4.2013. http://www.google.fi/url?sa=t&rct=j&q=vuorovaikutus%20m%C3%A4%C3%A4ritelm%C3%A4&source=web&cd=3&ved=0CDoQFjAC&url=http%3A%2F%2Fwww.benefice.fi%2FDocuments%2FTy%25C3%25B6yhteis%25C3%25B6viestint%25C3%25A4%2520Vuorovaikutustaidot%2520NJKO%25202011up.docx&ei=DffjUeGHOaiL4ATWo4CoCQ&usg=AFQjCNFu-rchlsUAna0HfDVxcjvzx_ukHA&bvm=bv.44990110,d.bGE&cad=rja
- Reuter, P. & Pollack, H. 2006. Welfare Receipt and Substance-Abuse Treatment Among Low-Income Mothers: The Impact of Welfare Reform. *American Journal of Public Health*, 96(11):2024-31.
- Rantanen, T. Toim. 2009. Kuntoutus, vaikuttavuus ja kehittäminen. Näkökulmia rikosseuraamusalan työn kehittämiseen. Laurea-ammattikorkeakoulun julkaisusarja. Vantaa: Edita Prima Oy.

Rikosseuraamusvirasto. 2005. Uusintarikollisuuteen vaikuttavat toimintaohjelmat rikosseuraamusalalla. Viitattu 3.4.2013. <http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/7ih4p3svv5zo.pdf>

Roberts, C. 2003. Vaikuttavien ohjelmien järjestäminen- Vankeinhoidon ja kriminaalihuollon toteuttamisen perspektiivit. Teoksessa What Works- Mikä toimii vankeinhoidossa ja kriminaalihuollossa? Vankeinhoidon koulutuskeskus. What works-seminaari. Vantaa: Dark Oy.

Ruotsalainen, J. 2006. Kuntouttava vankityö Hämeenlinnan seudulla. Projekti 2004-2006. Toimintamalli. Kuva- kansio. Kriminaalihuollon tukisäätiö: Raportteja 3/2006.

Saarnio, P. 2004. Päihdeongelmista toipumisen punaista lankaa punomassa. Yhteiskuntapolitiikka. 69 (2004), 3.

Seikkula, J.&Arnkil, T.E. 2011. Dialoginen verkostotyö. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Tampere: Tammerprint Oy.

Sosiaali- ja terveysministeriö. 2006. Rikoksista rangaistujen tuen tarve. Suositukset yhteistoiminnalle. Vankien jälkihuoltoryhmän raportti. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:6. Helsinki: Yliopistopaino.

Särkelä, A. 1994. Sosiaalityön asiakas subjektina ja ei-subjektina. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Hakapaino Oy.

Taruvuori, K. 2010. Arvoja ja elämähallintaa vankilassa. Teoksessa Muurien sisällä. Sosiokulttuurinen innostaminen vankilassa. Kurki, L., Kurki-Suutarinen, M. & Taruvuori, K. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy- Juvenes Print.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Vantaa: Hansaprint Oy.

Tuusa, M. 2005. Kohti kuntouttavaa sosiaalityötä. Aktivointi ja työllistymisen tukeminen sosiaalityön ammattikäytäntönä kunnissa. 2. muuttamaton painos. Helsinki: Yliopistopaino.

Uusitalo, L. 2011. Vapautuvien vankien kuntoutus ja sen tutkimus. Kuntoutusportti 27.10.2011. Viitattu 27.3.2013. http://www.kuntoutusportti.fi/portal/fi/tutkimus/tutkimuskohteita/kohderyhmat/vapautuvien_vankien_kuntoutus/

Vaakanainen, I. 2012. Kuntouttava vankityö- ohjelman merkitys asiakkaiden elämässä. Opin- näytetyö. Laurea- ammattikorkeakoulu.

Valtonen, A. 2005. Ryhmäkeskustelut - Millainen metodi? Teoksessa Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Ruusuvuori, J. & Tiittula, L. Toim. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Vilén, M., Leppämäki, P. & Ekström, L. 2008. Vuorovaikutuksellinen tukeminen. 3. uudistettu painos. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy.

Vilkkumaa, I. 2007. Kolme tapaa nähdä sosiaalinen kuntoutuksessa. Teoksessa Kuntoutus kanssamme - Ihmisen toimijuuden tukeminen. Karjalainen, V. & Vilkkumaa, I. Toim. Vaajakoski: Gummerus Kirjapaino Oy.

Väisänen, L., Niemelä, M. & Suua, P. 2009. Sanat työssä. Vuorovaikutus ammattitaitona. Helsinki: Kirjapaja.

Liitteet

Liite 1. Teemahaastattelurunko 2012	63
Liite 2: Suostumus haastatteluun	64

Liite 1. Teemahaastattelurunko 2012

TEEMAHAASTATTELURUNKO 2012

1. Työmenetelmät asiakastyössä

a. Tarkoitus on tiedustella haastateltavien asiakastyön menetelmiä KUVA- osallistujien kanssa.

2. Asiakkuussuhde KUVA- osallistujan kanssa

a. Millaisiksi KUVA- asiakkuudet ovat muotoutuneet? Tarkoitus on mahdollisesti myös selvittää, että eroaako KUVA- asiakassuhteet mitenkään muista asiakassuhteista. Lisäksi minua kiinnostaa selvittää, että muuttuuko asiakassuhde KUVA- osallistujan kanssa tämän vapauduttua.

3. Asiakastyön tavoitteet

a. Millä tavalla eri työntekijätahot näkevät asiakastyönsä tavoitteet KUVA- osallistujien kanssa. Kuntouttava vankityö- ohjelmassa yksi periaate on osallistujan oman osallisuuden korostaminen omien asioiden selvittelyssä, joten miten tämä näkyy asiakastyön tavoitteissa? Mielenkiintoista on myös selvittää, että onko tavoitteilla jatkuvuutta ohjelman loppumisen jälkeen.

4. Verkostotyön/moniammatillisen yhteistyön merkitys

a. Teemalla pyritään selvittämään kuinka tärkeänä haastateltavat kokevat moniammatillisen yhteistyön KUVA- ohjelmassa, mikä erityisesti ohjelmassa korostuu. Lisäksi selvitän, että millä tavalla työnjako sujuu eri tahojen välillä, kuinka se toimii, ja millaisena haastateltava näkee oman roolinsa työnjaossa ja KUVA- kokonaisuudessa.

5. Asiakastyön onnistumisen/epäonnistumisen syyt

a. Kokevatko haastateltavat onnistuneensa vai epäonnistuneensa asiakastyössään Kuntouttavaan vankityöhön osallistuneiden kanssa. Mitkä asiat ovat edistäneet onnistumista/ aiheuttaneet epäonnistumisia? Millä tavalla epäonnistumiset oltaisiin voitu välttää?

6. Kehittämisideat

a. Lopuksi on tarkoitus kerätä haastateltavien kehittämisideat Kuntouttava vankityö- ohjelman parantamiseksi, ja selvittää, että mitkä asiat ovat erityisesti toimineet ohjelmassa.

Liite 2: Suostumus haastatteluun

Suostun haastateltavaksi Elina Toijanahon opinnäytetyöhön liittyen. Annan myös luvan haastattelun nauhoittamiseen.

Aika ja paikka: _____

Haastateltavan nimi: _____

Haastateltavan allekirjoitus: _____